

«ЛЮБЛЮ, ХВАЛЮЮСЯ – ЖЫВУ...»

Ёсць літаратары, якія на злом галавы імкнуцца ўхапіць момант. Не момант ісціны, а той самы, вокамгненны, хвілінны, так званы актуальны. І яны мітусліва падладжваюцца пад час, то вынаходзячы канфлікты добрага з лепшым, то мадэлюючы сюжэты пра перадавыя метады будаўніцтва, то кідаюцца ў літмарш, асвойваючы харчовую праграму, то ўзахліп галёкаюць пра інтэрдзяўчынак і бізнесхлопчыкаў, пра какаіністаў і марфіністаў, шоўмэнаў і іншых фіні літрэнтабельных персанажаў найноўшых часоў.

Алена Васілевіч ніколі не мітусілася, выдаючы «літхарч» шалёна грамадскага попыту. Вы не знойдзеце ў яе «распрацовак» праблем, што не сыходзілі з матэрыялаў першых калонак газет – учора, сёння, заўтра. Як, дарэчы, не сустрэнеце метафізічных пытанняў вечнасці, глабальных узрушэнняў, палу нечуваных парыванняў, лабірынтных сітуацый. Але прысутнічае – усё ж! – вечнае: ідэалы, хараство, каханне, дабрата. Etc., etc., etc. ... Няма і падрабязных апісанняў таго, як людзі корпаюцца ў гародзе, п'юць гарбату, сварацца з начальствам, вядуць гаворкі з суседзямі...

Алене Васілевіч не ўласцівае захапленне падрабязнасцямі – не таму, што матэрыяльныя рэаліі жыцця ёй чужыя, яны прысутнічаюць, і дастаткова адчувальна. Аднак пісьменніцу больш цікавіць аўра матэрыі, псіхафізічны стан, што адухаўляе наша быццё, стварае яго настрой, вызначае яго танальнасць. Калі выяўляюцца характары і адметнасці асобы, калі дэталі высвечваюць трагіфарсы, трагікамедыі, драмы нашага жыцця.

І ў тым, мне здаецца, прывабнасць яе п'яра. П'яра тонкага, лірычнага. Гэта вы можаце прасачыць ва ўсіх яе творах. У шматлікіх, шматлікіх выданнях... Алена Васілевіч – з тых аўтараў, якіх рэкамендуюць чытаць у школе, творы якіх перакладзеныя на многія мовы... Вывучаюць, рэкамендуюць, уключана ў праграмы – ад гэтага трошкі патыхае гербарыем...

Але свет прозы Алены Васілевіч нехрэстаматыйны, яркі, дынамічны, прыцягальны.

Вы адчуеце гэта, прачытаўшы яе тэтралогію «Пачакай, затрымайся...», яе апавяданні «Пісар стравай часці», «Мыс

Добрай Надзеі», «Марыула», «Адно імгненне», «хто дурань?», «Колер марской хвалі», «Гаварылі трынаццаць мінут», «Зімовая дарога», яе эсэ, артыкулы...

Пералічваць можна доўга.

Назапашаны немалы творчы скарб. І інтэлектуальны. І эмацыянальны. Жыццёвы...

А пачалося жыццё ў засценку Даманшчына (цяпер вёска Ліпнікі) Слуцкага раёна Мінскай вобласці ў сям'і ляснога аб'ездчыка. 22 снежня 1922 года. Тут варта пазначыць — дзед Алены Васілевіч па маці Рыгор Якаўлевіч Гурыновіч у «Памятнай кніжцы Менскай губерні» запісаны як уладальнік 20 дзесяцін зямлі, сталы гаспадар, патомны шляхціц — з тых беларускіх родаў, дзе былі жывыя традыцыі засцянковай шляхты — у аднолькавай пашане былі плуг і прылады пісьмовыя, сялянская дбайнасць і рыцарская гжэчнасць, жаночая працавітасць і жаночая далікатнасць. Генная вызначанасць... А выхоўвалася яна ў часе пяцігодак і вялікіх гістарычных і сацыяльных змен... Выхоўвалася ў сваякоў — бо засталася без бацькоў на восьмым годзе жыцця. Сямігодка ў мястэчку Урэчча, Слуцкае педвучылішча, настаўніцкі інстытут у Рагачове, урэшце — філфак БДУ — такія адукацыйныя ступені... І — праца... Падчас вайны — і бібліятэкар у эвакуацыйным лагэры, і пісар страёвай часці, і загадчыца бібліятэкі ў харкаве... Пасля вайны — рэдактарская і журналісцкая праца: Курскае абласное выдавецтва, часопіс «Работніца і сялянка», выдавецтвы «Мастацкая літаратура» і «юнацтва»... Заслужаны работнік культуры Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі... Ордэн «Знак пашаны», медалі... Ганаровыя граматы... І галоўны гонар — пісьменніцкая праца...

... У якой ёсць свае таямніцы. Алена Васілевіч вядзе гаворку нібыта не пра галоўнае, пра выпадковае, пра дробязі, мілыя недарэчнасці. Аднак выпадак не проста так згадаўся — вось стрэліла ў голаў! — не! Выпадак той выбраны, уключаны ў пэўную сістэму каардынат. Празаіку трэба пра гэта весці размову. І менавіта ў тым ракурсе, які яна прапануе чытачу.

Ну, да ўзору — апавяданне «Колер марской хвалі». Сюжэт, можа, і не ўразіць нечаканасцю, але як чытаецца апавяданне! Муж цёткі Лёлі на дзевяць гадоў маладзейшы за яе, і гэта

прычына недаверу, папрокаў, рэўнасці да ўсіх. Ну, і што? Ці мала на нашым свеце раўнівых жанчын? І маладых мужоў?

Але апавяданне іскрыцца, мігціць, палоніць – іроніяй, гумарам, дабратай. Мастацтвам партрэта. Уменнем пабачыць у звычайнай сітуацыі каларытныя постаці, постаці, што даюць магчымасць адчуць «гульню прыроды».

Мікалай Іванавіч, улюбёнец жыцця, прыхільнік Бахуса, заўсёды абаяльны, нават падшафэ, нават калі дарагая жонка гатовая спляжыць яго: за маладосць і маладжавасць, за несакрушальны мужчынскі шарм... Ён не апускаецца да вульгарнай лаянкі і манер заўсёдніка шынкі, памятае пра сваю старадаўнюю класічную адукацыю (ён, кухарчын сын, атрымаў яе), памятае пра сваё чалавечае і мужчынскае рэнаме. Як сапраўдны джэнтльмен і чалавек, што зазнаў плён асветы, паблажліва мармыча: «Лёлечка! Ты Ксанціпа! Ксанціпа таксама аблівала Сакрата памыямі!»

І мы разумеем, што адмысловы гарнітур да хатняй вячэры і выкшталцёны адзетак да выпадку сустрэчы шаха і шахіні ў складзе дэлегацыі ад горада – не даніна рытуалам і не прыхільнасць да ўрачыстых рэквізітаў, гэта ўменне жыць са смакам, адчуваючы вось тую самую «гульню прыроды» і крыху падыгрываючы ёй, ва ўнісон з рытмам і быцця, ён іх чуе, угадвае, ведае. З іх збілася цётка Лёлечка – з-за тых недарэчных дзевяці год, на якія яе муж спазніўся нарадзіцца. Цётка Лёлечка, не проста старая і раўнівая, яна і вайну прайшла (капітан медыцынскай службы), і дзяцей чужых, у тым ліку дачку Мікалая Іванавіча, выгадала, была прыгажуняй – праўда, даўнавата тое было... Яе, красуню Лёлю, кружыў на вачах усёй вёскі яе муж (памёр ад туберкулёзу напярэдадні вайны). Аднак – не была б то Васілевіч – яна не дасць нам сентыментальна раслабіцца, падкіне смяшынку: якраз за гэтага чалавека займела цвёрды намер пайсці замуж апавядальніца, што на той момант мела ад роду пяць ці шэсць гадоў.

Гэтае спалучэнне драматычнага і камічнага – асаблівае пільма Алены Васілевіч. У рэчаіснасці ж няма падзялення на камічную і трагедыйнаю палавіны...

Алена Васілевіч не завастрае, не абвастрае нічога: сарказм

не яе зброя. Аднак патрэба высветліць драматычныя эпізоды ўсмешкай – арганічныя, як і ўменне памятаць аб трагічным грунце свята жыцця. І рэалізуецца гэта, мне здаецца, асабліва ўдала ў тых выпадках, калі герой ці гераіня – асоба, не вельмі аблашчаная лёсам. Можна, таму так абвострана ўспрымаюцца апавяданні «Марыула» і «хто – дурань?». Мы не проста спачуваем сіротцы Марыуле, той самай цыганачцы, што так учэпіста выпрошвае: «Падары мне брошку! Падары!», і не толькі самі сабе ўсміхаемся смешнай сітуацыі ў другім названым апавяданні, дзе майстар на якую заўгодна працу і п'янтос Валодзька Аўсянік, атрымаўшы ліст, дзе да яго звяртаюцца: «Уладзімір Іванавіч!», «глыбокапаважаны», «дарагі» і просяць дапамогі: паставіць шыбы, – адразу цверазее, апранае новую кашулю («маладзец, халера, жонка, не дала прапіць майскую прэмію»), купляе халву, арэхі і піва, на яго погляд, неверагодна гарманічныя інгрэдыенты, – і ідзе, каб выявіць сваё ўмельства майстра і гжэчнага кавалера.

Мы ўяўляем сабе няўтульнасць жыцця маленькай Марыулы, яе сірочай долі пры жывых бацьках. І разумеем, што ў былога бортмеханіка Аўсяніка, некалі хвацкага хлопца, гэта была ці не апошняя спроба вырвацца з эмацыянальнай нішчымніцы, з чарады запойных і пахмельных дзён. Мы прымаем пазіцыю Алены Васілевіч, якая не прапануе шаманскіх рэцэптаў лекавання праўдай, не мае на ўвазе намеру даць урокі маральнага або эстэтычнага ўратавання. Яна дае нам магчымасць, згадаю наноў, памятаць пра вечныя і высокія ідэалы, пра адчуванне меры і гармоніі. Ненавязліва, недыдактычна. Таленавіта.

Алена Васілевіч валодае ўменнем весці гаворку пра тое, што нібыта ніяк не праглядаецца падзейна, пазначаецца пункцірам. Аднак гэты намёк на факт або неяк пазначанае яго існаванне дае магчымасць перадаць тыя пачуцці і настроі, калі здаецца, што ўсе рэчы ажываюць і трансфармуюцца, калі абрысы свету рэальныя, але маюць адзнаку суб'ектыўнай фантазіі герояў і аўтара. Як у апавяданнях «Мыс Добрай Надзеі», «Адно імгненне», аповесці «Гаварылі трынаццаць мінут» і г. д.

... Апошнім часам, і так званым «застойным», і «рамонтна-

перабудовачным», і найноўшым — ці то разбуральным, ці то неверагодна стваральным і неверагодна дэмакратычным, сталі асабліва модныя адзюльтэры, розныя інтымныя шматкутнікі, неверагодныя падрабязнасці, нагрувашчанасць прыземленых рэалій побыту, натуралістычнасць — і ўсё большае заняўбанне маральных пачаткаў. Не буду весці гаворку пра тое, што ўсё гэта «праходзілі» яшчэ ў старажытным Рыме, каб потым прыйшла жорсткая аскеза Сярэднявечча... Згадаю толькі зноў, Алена Васілевіч не імкнецца быць маралісткай, хаця этычныя высновы яе прозы відавочныя, а мараль часцей за ўсё падаецца пазначанымі прыёмамі іроніі і самаіроніі: «Тая першая зіма», «Рахмат», «Трэцяя палата», «Пісар страявой часці»... Усе гэтыя апавяданні відавочна аўтабіяграфічныя, даўно створаныя — 1964, 1966 гады... Але не губляюць сваёй прыцягальнасці і значнасці.

...Памятаю, як недзе ў 73-м годзе, у выдавецтве «Мастацкая літаратура», калі ўсе рэдакцыі яшчэ месціліся ў адным пакоі і пакойчыку ў маленькім двухпавярховым будынку каля чырвонага касцёла, Іван Паўлавіч Мележ неяк прамовіў: «Пісар страявой часці»... Такі прэзаік... А ніхто нічога не піша». Сам Іван Паўлавіч згадваў імя Васілевіч побач з самымі высокімі імёнамі сучаснай беларускай літаратуры... У гэтым «ніхто» было, безумоўна, перабольшанне, як і ў сентэнцыях даследчыцы Т. Дасаевай у розных публікацыях. Пра яе пісалі, і досыць многа, і не абы-хто: і Рыгор Шкраба, і Віктар Каваленка, і Сцяпан Александровіч, і Барыс Бур'ян, і Міхась Стральцоў, і Пятро Васючэнка, і Міхась Тычына, і Серафім Андраюк... Я таксама, дарэчы, пішу пра яе далёка не ўпершыню.

А згаданае Мележам апавяданне «Пісар страявой часці» і цяпер прачытваецца свежа і з цікавасцю — хаця пра ваенную пару пісалі многа і па-рознаму. Але, магчыма, менавіта таму «тылавая» вайна Алены Васілевіч з яе «ўстаноўкай» на чалавечнасць, спагаду і дабрату, а не на жорсткасць і бязлітаснасць, не на жажлівыя адкрысці, мае толькі ёй уласціваю танальнасць, настрой, эмацыянальную афарбоўку. Ёсць і нейкі свой «літфокус»: апавяданне невялікае, нібыта ўсё не паказана, а распавядана, аднак яно выклікае суперажыванне, прымушае пабачыць з'явы ў прапанаваным пісьменніцай

ракурсе.

...Вайна. Тыл... Гераіні апавядання Ганьцы абавязкова трэба ўладкавацца на працу, бо хлебных картак засталася толькі на два дні. Яе сяброўка Наташа абяцае дапамагчы ўладкавацца. І яна зробіць гэта. Аднак спачатку «хоча паказаць... усю сваю ўладу над Ганькай». Два персанажы, два характары. Тут ёсць момант стэрэатыпу: упэўненая ў сабе Наташа, прыгажуня, «нібыта яна ў сябе дома, у мамы, у беларускім сырадоі купаецца — такі светлы і ружовы яе твар». Наташа ведае пра сваю пекнату, не проста — ідзе, стаіць, гаворыць: «пануе». І — цалкам не падобная да яе Ганька. Нясмелая, летуценная, паэтычная. Антыподы, якіх мы ведаем з літаратуры. Аднак — непадобнасць і непадробнасць пісьма Алены Васілевіч — у тым, што яна ўмее дакладна адчуць сітуацыі, знайсці ў кожнай з іх свае штрышкі, рысачкі, сваю танальнасць, сваю афарбоўку. Некалькі момантаў, некалькі вызначаных контураў — у паводзінах гераінь, у іх прыхільнасцях — і мы адчуваем непаўторную манеру пісьма Алены Васілевіч. Вось Наташа цешыцца са свайго выгляду, нешта накітавала «свет, лустэрка, не змані»: «... белай алюмініевай расчоскай ... узбівае і без таго пушыстыя, як шоўк, тонкія, светлыя валасы, падфарбоўвае губы. Потым адносіць лустэрка на выцягнутую руку і разглядае сябе з адлегласці». Наташа ўспрымае рэчаіснасць у яе відавочных, канкрэтных рэаліях. Крыху звысоку глядзіць на Ганьку, якая можа паўдня «прашвэндацца» з зусім несур'ёзнай прычыны — некуды «кліча яе няўрымслівы ручай», што няйнакш як «уцякае ад вербалозін». Прагматызм, узброены маладым хараством, Наташы і — паэтычнага складу наіў Ганькі... Яркі празаік Алена Васілевіч падсвеціць вась той самай іроніяй, з добрай усмешкай, высветліць асобу галоўнай гераіні. Хіба гэта не характарыстыка яе — як прымаюць і ўспрымаюць яе людзі, з якімі яна сустракаецца паводле сюжэта апавядання. І красамоўнае «м-да-а» старшыні жукава — «яскравей за ўсе словы сведчыць, што такога папаўнення вочы б яго не бачылі». Гэта Ганька трапіла ўжо на працу паводле дыслакацыі страявой часці. Да ўзору, такое цывільнае, вольнае, галантна-напышлівае вітанне яе старэйшага калегі Іванова: «жэнщина? Друзья мои,

меня не обманывает зрение? Я действительно вижу в этих грубых стенах чудо — женщину? Откуда ты, прелестное дитя?»

Ужо далёкія — і блізкія — дні вайны... Тое агульнае, што меціла кожны крок і кожную думку... І тая размаітасць рэчаіснасці... Нават і героіка ваенных дзён — паняцце неадназначнае. Калі подзвігу на перадавой патрэбна было напружанне ўсіх сіл, дык доўгаму подзвігу тылавых год неабходная была вытрымка, трэба было выстаць. «Усё для фронту, усё для перамогі!» Тут не хапала хлеба, адзення, паліва... Паратункам быў... гумар. На яго не трэба было ні картак, ні пайкоў...

Пайковыя шэсцьсот грамаў хлеба. Да іх — нічога. І маладая прага жыцця — малады, здаровы апетыт... (Было не да дыет...) Можна енчыць, а можна ўспрымаць гэта з іранічнай мужнасцю, як гераіня апавядання «Трэцяя палата»: «хлеб гэты можна з'есці адразу. Можна падзяліць на дзве, на тры, на чатыры нават часткі. Я свой дзялю на тры. Прычым дзве часткі з'ядаю тут жа, адразу, у канторы, з чаем (чаем завецца ў нас бачок вару). З трэцяй, схаванай пад паліто, каб не замерзла па дарозе, бягу ў сваю бібліятэку. Аднак і тут утрываць немагчыма. Мне здаецца, што настуджаныя ў заінелых пераплётах кнігі глядзяць на мяне з крыўдай і дакорам, і таму я адварочваюся ад іх да акна.

Справіўшыся з апошнім кавалкам, я нарэшце з палёгкай усведамляю: абавязак мой перад святымі грамамі на сёння выкананы. Можна брацца за работу».

Такі вось іранічны аптымізм... А інакш, мабыць, нельга было б пераадолець цяжкасці вайны — і захаваць чалавечую годнасць, спагадлівасць, добразычлівасць.

Якасці — так неабходныя і ў неваенны, мірны час — толькі жэст — ён можа вярнуць да душэўнай раўнавагі, жэст — учынак: які сведчыць і пра высакародства, і пра вытанчанасць пачуццяў, і пра эстэтычны густ... Галінкі вішні ў квецені зімой — акцёру... У якога, на жаль, лепшыя часы ўжо не наперадзе... А гэтае арэчаўленае хараство — вішня ў квецені — і прыемнае імгненне, і напамін, і ўспамін... («Інтэрв'ю»).

«Этычныя магчымасці жыцця» (Л. Гінзбург) — у неадналінейным выяўленні. Гэта — і ў апавяданнях «Верка», «Першая жонка нябожчыка»... Калі і ў ваенную пару, і ў часы

мірнага існавання ў рэальнасці быцця колькі заўгодна і выпрабаванняў, і падзенняў, і ўзвышэнняў.

Як і ў аўтабіяграфічнай тэтралогіі Алены Васілевіч «Пачакай, затрымайся...».

Пісалася тэтралогія ў 60–70-я гады, атмасфера ў грамадстве не вельмі спрыяла суцэльнай адкрытасці. Мабыць, сёння былі б дапісанья, дамысленья многія старонкі. Аднак тое, што надрукавана, чытаюць, успрымаюць, урэшце – выходзіць на гэтых старонках, на гэтым лірычным, эмацыянальным, з іскрынкамі гумару пісьме.

І хаця час падзей тэтралогіі – 20–30-я гады – яшчэ больш складаны, як той, калі стваралася тэтралогія, аднак Алена Васілевіч не лакіравала, не глянцавала, не рабіла рэчаіснасць пафасна-параднай. Яна пісала пра тое, што існуе пры ўсіх рэжымах і ўладах, насуперак ім: пра святло дзяцінства і маладосці, пра мары гэтай пары, пра каханне, пра тое, чым жывуць (жылі) яе ровеснікі.

Сёння чытаеш першую частку тэтралогіі «Расці, Ганька» – і толькі дзівішся, што для таго, каб аповесць была надрукаваная, спатрэбілася валявое ўмяшальніцтва галоўнага рэдактара часопіса «Маладосць» Пімена Панчанкі. Пранікнёны, часам пранізліва трапяткі аповед пра дзяцінства – які аднолькава цікава чытаць і дарослым, і дзецям. Не самае лёгкае і не самае шчаслівае дзяцінства – несправядлівае дзедка Грыся, бацькі Ганьчынай маткі, беднасць, хвароба маці, а потым яе смерць, яшчэ да таго смерць бацькі, які пайшоў ад іх, калі Ганьцы споўнілася два гады. Аднак – гэта пачатак жыцця, светлая яго раніца. Прыроднае светаадчуванне, калі кожная маленькая радасць дае акрасу быццю. І таму гэтыя незабыўныя гады – безумоўна ж, у чароўнай краіне Ідылія. Яе няма на карце. Але ж яна там, дзе «вясёлыя таліцкія сенажаці. Вяскою, адразу пасля паводкі, топяцца яны ў залатой лотаці, потым палаюць ад ружовай загары, а летам, у касавіцу, звіняць на тысячу званоў усімі кветкамі, якія толькі ёсць на свеце». Гэта там стаяць тры сястры-яліны і там «зялёная гаманкая Дуброва», дзе ў ягадны год ягад – «хоць касу закладай». Вось гэтая паэтычна-лірычная плынь, а яшчэ і падсвечаная лёгкім гумарам, іроніяй, як і ва ўсёй творчасці Алены Васілевіч –

вызначаюць танальнасць тэтралогіі.

Тэтралогіі... Аднак гэта не «отменно длинный, длинный, длинный» раман. У адрозненне ад фабульна, сюжэтна выснаванай, апісальна падрабязнай беларускай прозы (нагадаю зноў — 60-я гады), гэты твор Алены Васілевіч пабудаваны як цыкл навел, эпізодаў, эцюдаў. Звязаных паміж сабою, але і самастойных.

Гэта, дарэчы, адна з адзнак многіх шасцідзсятнікаў на літаратурных прасцягах былога Саюза: згадаем хаця б Думбадзэ, Нагібіна, Салаухіна... Архітэктонікай, структурай кнігі шмат у чым абумоўлена лёгкасць успрымання аповесцяў тэтралогіі. Лёгкасцю, але не легкаважкасцю. Тут — рэчаіснасць. Дзе побач — дабро і зло, горыч і радасць, пакуты і шчырае веселасць.

Вось хата Ганькі і яе маці — непрыхаваная беднасць, «перасыпаная са старой варыўні будыніна на тры невялікія акенцы» і падлогі ў хаце няма: голая зямля. Аднак «Ганьчына хата ўсёй дзяцінай грамадой аднагалосна прызнаецца самай лепшай хатай на ўсёй вёсцы»: Ганьчына маці цэлы дзень на полі, і дзеці могуць свавольць тут, як заманецца. А «к прыходу маці з поля ўсё дагледжана, усё ў парадку». У хаце ўтульна і прыгожа. А зранку — якія смачныя, духавітыя аржаныя блінцы пячэ на сняданак Алена — Ганьчына маці! І хай сабе Анюта не адшкадуе Ганьцы цудоўную бляшанку «выпякаць» піражкі з пяску, затое ў Ганькі ёсць сябры, «і з імі ніякая бяда ёй не страшная...». І столькі цікавага і радаснага ў жыцці, якое пачынае пазнаваць Ганька. Праз тое, пра што гераіня толькі марыць, і праз тое, што існуе рэальна побач. Людзі — галерэя постацяў: мясцовых, прыезджых... Каларытных, выпісаных жыва, ярка. Вясковы побыт: святы, будзённыя дні. Вучоба, школа, знаёмства з паэзіяй — спачатку далучае да вялікай таямніцы маці, потым — школа, пазней — кнігі... Адметныя падзеі ў жыцці вёскі і жыцці Ганькі, «шпіктаклі», прыезд сапраўднага пісьменніка — Якуба Коласа... Менш значныя, але такія істотна важкія ў вясковым побыце: прыезд краўцоў (а як гэта маляўніча выпісана — чуеш, бачыш і незадаваленую заказчыцу цётку Фядору, і тых няўдаліц-майстроў), вячоркі, куды ўсе прыходзяць са сваімі прасніцамі, ну, і вядома ж,

вяселлі, і ўсё, што традыцыйна ім спадарожнічала...

Падзеі часу: калектывізацыя, раскулачванне... Алена Васілевіч выбрала вельмі прыдатны ракурс: усё пабачылі вочы дзяўчынкі, усё ўспрынята яе свядомасцю. І хаця — наноў згадаю — і ёй не так проста было прабіцца ў друк, пісьменніца ўсё ж пазбегла таго ідэалагічнага прэсінгу, які адняў не адзін год жыцця ў таго ж Мележа, напрыклад...

Дзе кіруючая роля партыі? Дзе прадстаўнікі авангарду грамадства? І г. д. Сёння гэта здаецца блюзнерствам, але ж гэта было! Як было і тое, што Алене Васілевіч удалося бліскуча паказаць гэтыя няпростыя моманты пералому ў грамадстве. Не множачы бясконцыя старонкі, а падаўшы факты, дэталі, акцэнтуючы ўвагу на перакрываваннях лёсаў, змрочнай волі недарэчнасцяў, як у выпадку з Ганьчынай цёткай Фядорай. Мякка кажучы, не самая добразычлівая і не самая справядлівая кабета была яе цётка, у якой быў спраўны і лагоднага характару муж — усё ўмеў рабіць, хату збудаваў лепшую ў засценку... Але ім і іх дзецям давялося дзяліць адну долю: усё з таго, што іх сваячка, ненавідзячы Фядору і адчуўшы сябе зацятай актывісткай, займела вялікі імпэт да пісання скаргаў і даносаў, а таксама да выступленняў-даносаў: «чаму ў нас дагэтуль усё яшчэ ёсць кулацкія элементы?»

«Была ўжо агульная зямля, і коні былі агульныя, і насенны фонд, засыпаны адразу пры арганізацыі калгаса, таксама быў агульны». І тут Алена Васілевіч — момант пісання і публікацыі: другая палова 60-х хх стагоддзя, яшчэ калгасы на адной шостаі зямной кулі лічацца найлепшай (і ці не адзінай) формай гаспадарання на зямлі — дык вось пісьменніца з горкай іроніяй тут заўважыць: «Душа толькі ўсё, як быццам, па спрадвечнай звычцы, заставалася аднаасобнай». Чытаючы аповесці, мы адчуваем водар часу, яго непадробныя прыкметы, вызначанасць таго, што адбываецца. І — суперажываем, хвалюемся, «расцем» разам з Ганькай. Каларыт эпохі, часу дзеяння... У нечым — адбітак часу напісання: у ракурсе падачы, як сёння б пазначылі — у выяўленасці прыярытэтаў...

«Што ж да маёй уласнай «музы», дык яна «пад Маяжоўскага» не здольна збудаваць нават самага прымітыўнага вершыка. І як бы я ні муштравала яе, як бы ні дапякала на

адзіноце, сам-насам з чыстым аркушам паперы, — муза мая ўпартая, як каза... Як я ні б'юся, мая муза — «мяшчанка», ёй бы толькі ўздыхаць пры месячным ззянні пра каханне, пра вясну... Праўда, мая муза яшчэ вельмі сумленна абслугоўвае свой уласны прытулак — сёмы пакой у інтэрнаце на вуліцы Смідовіча, 42...

Восем іх было у сёмай,
Дружных і сварлівых,
Колькі дзён для іх прабегла,
Радасных, шчаслівых!

Або: ідзе экзаменацыйная сесія. Наш сёмы «в поте лица» ўгрызаецца ў граніт навук. І тут жа, побач, пад рукамі, як заўсёды, штурхаецца мая муза:

Мінавала даўно поўнач,
Пеўні праспявалі.
Ноч з усходам гаманіла,
А у нас не спалі.

Выдатныя гэтыя вершы, вядома ж, перш за ўсё ідуць на агульны ўжытак нашага пакоя і становяцца яго класікай: усе дзяўчаты, як адна, ведаюць іх на памяць ад першага да апошняга радка! Вершы гэтыя прыгожа запісваюцца таксама ў мой агульны сшытак — бязмоўную труну ўсіх мёртванароджаных дзяцей маёй музы... У інстытуцкім альманаху, адціснутае Мікалаем Ламакам, недзе на самай апошняй старонцы, самае апошняе месца займае маё паэтычнае мяшчанства — вершы пра каханне.

Дзяўчаты згрызаюць мяне, чаму я не надрукую ў альманаху верш пра наш пакой... Каму не хочацца славы і бясмерця! А я, дурная, замест таго, каб узводзіць помнікі, замуроўваю сяброўства».

Каларыт часу, як сёння б пазначылі — прыярытэты часу: Маякоўскі — але і тое, што па-за часам, па-за пэўнымі рэаліямі... Агульначалавечае, заўсёднае... Аб'ектыўнае і суб'ектыўнае...

Водар быцця, светаўспрымальныя эмоцыі, адчуванне маладосці як стрыжнявой, сэнсастваральнай сілы. Такая сістэма каардынат існавання! Не толькі, дарэчы, у тэатралогіі.

А яшчэ — вышыня, высакароднасць пачуццяў... чалавечых адносін... Каханне... Якое пісьменніца разумее як пачуццё ўнутрана неабходнае, рознае ў сваіх праявах: і ўсеабдымнае, і адзінае, і няўлоўнае, ледзь пазначанае, лёгкае, летуценнае, як подых ветру. Часам — намёк, не акрэслены пэўна штрых. Ёсць у яе, напрыклад, апавяданне «Адно імгненне». Было адно імгненне — не здарэнне нават. У трамваі ў людскай мітусні герой апавядання «адчуў на сваёй шчацэ дотык валасоў» нейкай жанчыны. Сустрэўся позіркам з ёю. Лавіў яе позірк, калі яна выйшла з трамвая. І перажыў тое імгненнае хваляванне, падсвядомыя прычыны якога цікавілі заўсёды паэтаў і філосафаў. І ніколі не былі — і не будуць — раскрытыя. Хваляванне, што нарадзіла не адзін шэдэўр, а калі і не натхняла на яго стварэнне, дык давала той настрой душы, які ўздымаў над побытам, жывіў музыкай быцця.

На гэтай хвалі пісьменніцкага — і чытацкага — успрымання і апавядання «Мыс Добрай Надзеі», «Вечная тэма», «Грэх», «Навальніца», «Гаварылі трынаццаць мінут»... Пра няпростыя чалавечыя адносіны, пра выпрабаванне гэтых адносін на чысціню... Бо мера жыцця, паводле высноў пісьма Алены Васілевіч, — сонца, хараство, светлата існавання чалавека... Мабыць, сёння гэта асабліва важна — калі і літаратура, і кіно, і тэлевізійныя відовішчы, згадаю наноў, мякка кажучы, перанасычаныя цемраддзю жарсцяў, насілля, разумовым і пачуццёвым убоствам персанажаў. Знікае адчуванне сапраўднай чалавечай сутнасці. Знікае мяжа паміж дабром і злом. Чалавек, безумоўна, істота стракатая, аднак ёсць агульначалавечыя і хрысціянскія даброты, выснаваныя доўгімі стагоддзямі і тысячагоддзямі... Як бы іх ні аспрэчвалі, яны існуюць...

Як існуе не толькі радасць, а і пакуты, і гора, і горыч... І чалавечая мудрасць... І цярплівасць... І спагада...

Ну, скажам, апавяданне «Зімовая дарога»... Роздум пра гаротную скруху адзіноты, пра жорсткасць жыцця, якое адбірае блізкага чалавека, і з двух людзей, у якіх усё было агульным,

застаецца жыць адзін. Адзін — у тым самым свеце, сярод тых самых людзей, тых самых рэчаў. Сам-насам з успамінамі доўгіх год, сам-насам з адзінотай. Гэтае апавяданне — і пра памяць чалавечую, пра каханне. Не можа забыць нябожчыцу жонку стары Іван. Кожнае свята, кожную нядзелю ідзе на могількі — нясе кветкі: іх так любіла яго Волька...

...Смерць — апошні довад усяму... Так вызначалася высокай латынню... Пра няпростыя скрыжаванні жыццёвыя — апавяданне «Першая жонка нябожчыка»... Прымушае размысліць, перадумаць...

Ажыццяўленне ж задумы ідзе па вітках мастацкай спіралі, бывае — і напразткі, праз шчырае, часам да найўнасці, слова. Яно рознае, гэтае слова. І некалі здараліся закіды — чаму не паказана, а расказана? Не праяўлена? Гэта яе спосаб пісьма — штрыхом, пастэллю, пяром. Лёгкім абрысам. Каб пакінуць чытачу магчымасць падумаць самому. Над тымі перыпетыямі, калі на лініях быцця перакрыжоўваюцца сучаснае і мінулае, надзея і шкадаванне, дабро і зло. І часам недамоўленасць сведчыць пра большае, як доўгія старонкі пісьма. У згаданым апавяданні

«Першая жонка нябожчыка» такая, як прынята пазначаць, «расчыненая», «адкрытая» канцоўка. Не ўласцівая літаратурным равеснікам Алены Васілевіч. «—хто гэта жанчына?» — спытаў нехта. «Першая жонка нябожчыка». — «А хіба ў яго была і першая? Я не ведаў». —

«Была...» Недамоўленае, толькі пазначанае — яно «прамаўляе» нам больш, як доўгія старонкі падрабязнага апісальніцтва...

... Алена Васілевіч умее быць рознай.

... У пісьменніцы мы можам сустрэць і такое глыбіннае, прытчавае: «Бог не хацеў яго забіраць і адпусціў яму ў гэтай астылай, нямой хаце доўгае жыццё — з таго самага дня, як пахаваў ён сваю Вольку і застаўся на свеце адзін».

Яна ўмее слухаць і бачыць. Запамінальная дэталі. Слоўны досціп, жывое выслоўе: «...крама стаяла голая, пальца абгарнуць не было чым», «няўтульная, як Іванава старасць, восень», «кругленькае, як маленькі гарбузок, слова «бал».

... Алена Васілевіч многа пісала пра дзяцей і для дзяцей.

Маючы на ўвазе гаворку на роўных.

Шмат выступае як крытык, эсэіст, публіцыст. Яе кніга, дзе сабраныя творы гэтых жанраў, мае выразна акрэсленую назву: «Люблю, хвалюся — жыву».

Праўда, Алена Сямёнаўна, крыху хітруючы, абавязкова заўважыць, што, маўляў, яна не крытык і не літаратуразнаўца: ну, хто ж не згуляў пры зручным выпадку каменьчыкам у крытычны гарод (хаця — гэта ці не ў мінулым, тая крытыка?), але не пра тое размова.

Гаворка — пра водзкі пісьменніцы на таленавітае слова пачынаючых — тых, хто сёння : вядомыя майстры. Вера Вярба, Ніна Мацяш, Яўген Лецка... Яна здолела іх «разгледзець» адразу... А допісы Алены Васілевіч пра сяброў па пяры — нестандартныя, вобразныя, шчырыя! Пра Івана Мележа, Яна Скрыгана, Янку Брыля, Уладзіміра Караткевіча... Згадвае яна і неж па-свойму, асабіста — пра Льва Талстога, Змітрака Бядулю, Янку Маўра...

Звычайна напісанае — пра тое, што ёй блізка. І, мабыць, калі надарыцца высловіць нешта толькі з добрых адносін да пэўнага літаратара, які па творчых варунках далёкі пісьменніцы Алене Васілевіч, дык шчырасць эмоцый абрынецца на абароненае ці на не абароненае прызнаннем пісьмо зусім не хваласпеўным вадаспадам. Мне здаецца, вось такі погляд ёй будзе пэўна чужы, дарма, што аўтар тут, скажам, Барыс Пастарнак: «Але быццё, на мой погляд, — быццё гістарычнае, чалавек не жыхар якой-небудзь геаграфічнай кропкі. Гады і стагоддзі — вось што можа быць для яго мясцовасцю, краінай, прасторай. Ён насельнік часу». Гэта не пра Алену Васілевіч.

Яна прымае і ўспрымае чалавека, занятага канкрэтнай справай у канкрэтных абставінах, рэальнага, у канкрэтна вызначаных, нават калі і не пазначаных каардынатах.

Дзеля такога канкрэтнага чалавека Алена Васілевіч кіне ўсё — распачатую старонку ўласнай працы, рукапісы іншых, самыя неадкладныя клопаты... Калі спатрэбіцца яе дапамога: яе дзецям і ўнукам, чужым дзецям, знаёмым людзям, незнаёмым... Таму што для яе ідэалы, якіх яна прытрымліваецца ў творчасці, не адцягненыя паняцці, яны — ідэалы жыццёвыя таксама.

... Уявіце сабе — сярод беллага дня, будзённага, рабочага — да яе ў кватэру ўвальваецца гурба башавэлкаў (слоўца Алены Васілевіч). Гэта вучні са школы, якая побач з домам Алены Сямёнаўны, даведаўшыся пра месцазнаходжанне аўтаркі тэатралогіі (не дзе-небудзь у мройлівай далечыні, а побач), з'яўляюцца, так бы мовіць, явачным парадкам на творчую сустрэчу. І тая, што дала літаратурнае жыццё Ганыцы, не падманвае іх уяўленні і чаканні. Творчая сустрэча адбываецца. А дзяўчаты і хлопцы акрылена пракладваюць дарогу сябрам...

Алена Васілевіч не любіць афіцыйных імпрэз: ні з поваду выхаду сваіх кніг (моднае сёння слова — прэзентацыя), ні з нагоды круглых і напаяўкруглых дат. Колькі ні спакушалі яе афіцыйныя пісьменніцкія ўлады, яна не наладжвала мерапрыемстваў ні ў вялікай зале, ні ў каміннай, ні ў гасцінай... (Усе яны цяпер у мінулым — як і сам Дом літаратара...)

«Люблю будзённы дзень» — так некалі радком з верша паэтки Ніны Тарас назвала яна адзін са зборнікаў, што выходзіў у рэдакцыі для дзяцей і юнацтва, якую на тую пару ўзначальвала ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» Алена Васілевіч. Яна сапраўды любіць будзённы дзень. Упэўненую радасць працы. Прыязныя, творчыя суадносіны з калегамі. Добразычлівыя адносіны ... Без афішавання і доўгіх размоў пісьменніца заўсёды імкнулася і імкнецца дапамагчы. Тым, каму складана на гэтай зямлі. І тым, хто ўжо па той бок добрага і злага: успамінамі, патрэбнай справай. Памятаю цыкл яе нарысаў у штотыднёвіку «Голас Радзімы»... Нельга не згадаць, як яна зрабіла ўсё для таго, каб была выдадзена пасмяротна кніга яркага, цікавага тэатральнага крытыка Тамары Бушко... Зборнік, прысвечаны крытыку, публіцысту, рэдактару Веры Палтаран (Ляпескай). А якія непадробныя партрэты калег мы можам прачытаць у кнігах Алены Васілевіч... Таленавітыя...

І якія па-чалавечы таленавітыя ўчынкі пісьменніцы могуць згадаць многія...

Ёсць што згадаць і мне.

Неяк падчас працы ў «Мастацкай літаратуры» абставіны склаліся так, што доўгі час даводзілася працаваць не толькі за

сябе, а і, як спявалі ў шлягеры тых год, « і за таго хлопца», і за тую дзяўчыну... І г. д. Стамілася я страшэнна.

Сябрам Саюза пісьменнікаў і Літфонда я стала праз пару год, а тады толькі чула пра Дамы творчасці, пра Каралішчавічы... І, безумоўна, нават і не спрабавала прасіць пуцёўку. Мне спачувалі.

Вялі гаворкі, што вось добра было б мне адпачыць... Вялі гаворкі...

А месцілася тады «Мастацкая літаратура» ў невялікім двухпавярховым доме каля чырвонага касцёла (там тады была кінастудыя – ?!).

Усе рэдакцыі займалі два маленькія пакойчыкі – размовы чулі ўсе.

Пачула калектыўныя спачуванні мне і Алена Сямёнаўна. Яна тут жа ўзяла трубку, патэлефанавала ў Літфонд – і праз тыдзень я была ў Каралішчавічах. Утульны катэдж і яшчэ некалькі хацін – у лесе, прыгожа – як у казцы. Сосны і яліны – упрыжён да забудовы.

Сцежка да спорткомплексу ў Стайках – з чысцюткім на тую пару вадасховішчам. Пакой з асобным ганкам, куды да мяне кожным ранкам наведвалася маладзенькая вавёрачка... Пазней надарылася ездзіць у розныя Дамы творчасці, але той падарунак лёсу – святочная цішыня лесу, катэдж, нібыта з тэатральнай дэкарацыі – засталіся незабыўным успамінам. Хаця – успамінам сталіся ўвогуле Дамы творчасці... Але засталося выдатнае сведчанне Алены Васілевіч – яе настраёвае эсэ «Каралішчавічы, Каралішчавічы...»... Пра непаўторную атмасферу Дома, пра яго незабыўных насельнікаў: Якуба Коласа, Міхася Лынькова, Івана Мележа, Уладзіміра Караткевіча...

...Сённяшні час шмат у чым адкрыў неверагодныя магчымасці...

Камп'ютары... Электронная сувязь... Інтэрнэт... Мабільнікі... Але зноў жа – як гэтыя тэхнічныя найноўшыя дасягненні выкарыстоўваюцца...

Музыканты робяць ксеракопіі нот – друкаваных няма, набыць запіс сур'ёзнай музыкі ў нармальным студыйным запісе – праблема: ні дыскаў, ні састарэлых касет... хіба нешта з

фанатэк XX стагоддзя — пласцінкі... А згадваю — даўгавата — пра гэта, каб зноў жа распавесці, як не паспела я неяк пашкадаваць, што ад няспыннага ўжытку зусім сцерліся пласцінкі Шапэна, як Алена Сямёнаўна рашуча абвясціла:

«Будзе ў вас Шапэн!» І пласцінка ў мяне. А колькі прэзентаваных ёю кніг! Яе ўласных. І — «Слова і культура» В. Мандэльштама, «Матэрыялы да біяграфіі» Б. Пастарнака, мемуары княгіні Шахаўскай... І... І...

І гэтае геннае, крэўнае — у яе сына. Уладзіміра Аляксандравіча Васілевіча, таленавітага вучонага, выкладчыка вну, аўтара фундаментальных даследаванняў па фальклору, этнаграфіі, збіральніка народных скарбаў — рарытэтаў матэрыяльнай культуры, меламана, аматара тэатра. Пачуўшы ад мяне, што ад кнігі маёй улюбёнай Марыэты Шагінян «чалавек і час» пасля рамонту кватэры засталіся толькі фрагменты (захоўвала часопісы «Новый мир», дзе друкаваўся гэты твор), ён назаўтра прынёс мне шыкоўнае выданне гэтай «гісторыі чалавечага станаўлення»...

Памятаю яго па тых самых Каралішчавічах — з двума сынамі... Памятаю тамсама яго сястру — дачку Алены Сямёнаўны — Наташу. Класічна прыгожую яе постаць на лясвіцы... І яе ж — як чараўніцу, фею, за якой шпацыруюць усе юныя насельнікі Каралішчавіч, як за музыкам з чароўнай флейтай з вядомай казкі: настаўніца музыкі, выхавацельніца — яна ўмела не проста заахоціць, а зачараваць (наўмысна трэці раз ужываю гэтае слова) дзятву, стварыць вакацыйнае свята, захапіць усіх узорами сваёй адукаванай фантазіі...

Як Алена Сямёнаўна перажыла яе раптоўную смерць — гэта ведае толькі яна сама і Пан Бог... Перажыць гэта і жыць дапамагаюць ёй — сын, унукі, праўнукі... Сябры, калегі, чытачы — знаёмыя і незнаёмыя...

І літаратура... Сваё і... чужое? Не, напісанае іншымі для яе не адчужаныя тэксты. Яна ўмее адчуць і зразумець іншых, пачуць слова, адгукнуцца эмоцыяй на эмоцыі, вызначыць гарт інтэлекту. Яна многа чытае. Усё новае, што з'яўляецца на старонках тых сённяшніх выданняў, якія ёй цяпер асабліва цікавыя: «Дзеяслоў», «Наша Вера»... Кнігі... Новыя і тыя, што немагчыма не перачытваць... Эсэістыка... Мемуары... Проза...

Паэзія...

Алена Васілевіч любіць і ведае паэзію... Колькі вершаў прагучала ў нашых тэлефонных размовах...

Або:

Всего прочнее на земле — печаль
И долговечней — царственное слово.

Ускраіна абвалаклася дымам,
Гараць, гараць бадылле і лісцё,

Пад гэтым небам, сінім і любімым,
Не верыцца чамусьці ў небыццё.

Размовы розныя ... Так бы мовіць, «мясцовыя», у Мінску... Яны працягваюцца і цяпер... Званкі—былыя... З тых былых Дамоў творчасці. Дубулты, «Іслач»... Паштоўкі — з Ялты, Піцунды, Кактэбеля... Аповеды і згадкі — пасля вандровак за мяжу...

...Памяць у яе дакладная, вобразна-ўчэпістая — бывае, праз шмат год яна згадае момант з тых вандровак. Як, скажам, у эсэ «Я жыву ў Краіне», што выклікала жывую рэакцыю ў многіх... З пэўнай нагоды, не з самай прыемнай, яна ўспамінае эпізод з падарожжа ў Італіі: з якой увагай і павагай да вельмі ж немаладога веку кабеты, што пераходзіць вуліцу, паставіўся кіроўца аўтобуса: «Сіньёра!» — і прыпыніў турыстычны аўтобус да таго моманту, пакуль яго немаладая суайчынніца не перайшла вуліцу. «Сіньёра!»

Алена Васілевіч не з тых, хто наіўна лічыць, што там, у замежжы, усё лепш, усё выдатна. Аднак — размова ў эсэ пра тое, як на розных узроўнях — ад афіцыйнага да побытавага — па сутнасці, культывуюцца знявага да чалавека, заняўбанне яго годнасці...

Алена Васілевіч умее быць уважлівай. Любіць новых людзей, новых знаёмых. Падтрымлівае старыя сувязі... хаця — няўмольны бег часу — абрываюцца многія з іх... Тым не менш: «Вось да мяне зайшлі...», «Мне тэлефанавалі...», «Мне паведамлілі...»

Людзі знаёмыя, блізкія... Нечаканыя... чытачы...

Вось і цяпер кола іх пабольшае. «Беларускі кнігазбор»...

Нехта набудзе яшчэ адну кнігу Алены Васілевіч, нехта пазнаёміцца з ёю ўпершыню. Рознай: добрай, шчодрай, узнёсла-захопленай, уважлівадобразычлівай, іранічнай, засмучонай... З добрай доляй самаіроніі, як у яе эсэ «Схіляюся над белаю старонкай». «Лабараторыя? Творчая?»

«У мяне — асабіста — ...ні кабінета, ні свяшчэннай цішыні... якая там «лабараторыя»! Я ўвогуле пішу нерэгулярна. «Ні дня без радка» — гэта заповедзь не пра мяне». «У маладосці некалі пісала начамі, калі засыналі ўжо мае дзеці, засынала ўся сям'я. Цішыня. Толькі настольная лямпа і ты сама. Галава ясная. Сіла яшчэ лёгкая, маладая». «А потым...

Маўчала я і па паўгода, і па году». «Але вось паступова ты ачуняеш.

Душа і цела тваё страпянуліся. У сэрца зноў пастукала жывое жыццё, і зноў яно ўзнесла цябе!» «Схіляюся над чыстаю старонкай»... «Люблю, хвалюся — жыву».

І мы адчуем гэта, схіляючыся над старонкамі, напісанымі прам Алены Васілевіч.

Ала Сямёнава

АПОВЕСЦІ

РАСЦІ, ГАНЬКА

МАЯ ІДЫЛІЯ

...У вас яна таксама ёсць — гэта чароўная краіна з нетутэйшай назвай — Ідылія. Праўда, у вас яна — свая. У мяне — свая. Хочаце ведаць, дзе яна знаходзіцца?

З гэтым, праўда, крыху цяжэй. Усё таму, што дзівакі, якія складаюць геаграфічныя карты, чамусьці заўсёды забываюць маю Ідылію нанесці на карту.

Але нічога. Я раскажу вам пра яе і без карты.

Паўночная мяжа мае Ідыліі — вясёлыя таліцкія сенажаці.

Вясною, адразу пасля паводкі, топяцца яны ў залатой лотаці, потым палаюць ад ружовай загары, а летам, у касавіцу, звіняць на тысячу званоў усімі кветкамі, якія толькі ёсць на свеце.

На паўночнай мяжы стаяць тры сястры-яліны. Не такія, як у лесе, панурывы манашкі ў чорным адзенні, а гонкія, прыветныя — дамоўка дзікіх галубоў.

З поўдня маю Ідылію некалі вартавала ржавае Кляпчанскае балота і Шэндараў брод. Варта гэта была надзейная. Каб перайсці Кляпчанскае балота, нават летам, у Пятровіцу, мужчыны скідалі нагавіцы. Шэндараў брод насіў сваю назву з таго часу, як праглынуў урэцкага анучніка Шэндара — з возам і з канём разам. Каня і воз сям-так выцяглі, а Шэндара так і не знайшлі.

Зялёная гаманкая Дуброва заступала чароўную Ідылію з усходу. Варта было выскачыць з кашом за веснічкі (вядома, да таго яшчэ, як выганяць кароў на ранкі) і перабегчы Першыя нівы, а потым Доўгія — і ты быў ужо ў Дуброве! І тут жа з краю, пры самай ніве настаўніка Васіля Барана (праўда, якая там была ніва — у жыцце рос адзін толькі гірс ды калючы куколь), можна ўжо было збіраць бабкі... Лепей, вядома, было прайсці ў лажок — і там карчаваць чырвонагаловыя асавікі. Аднак і гэта было не ўсё. Былі ў Дуброве мясціны, у ельніку, каля таліцкага поля,

дзе, адзін пры адным, адзін пры адным, сядзелі, як падкулачнікі, учэпістыя рудагаловыя баравікі. Праўда, баравікоў цяжка было захапіць. Канцавая Міхаліха з дочкамі пільнавала іх яшчэ звечара. І не раз здаралася так, што, накарчываўшы поўныя кашы, Міхаліха і яе дочки скідалі на баравікі верхнія спадніцы і дадому варочаліся ў сподніх, за вярсту абходзячы вёску, каб з кім не стрэцца.

Я не кажу пра тое ўжо, што ў ягадны год у Дуброве было, хоць касу закладай, ягад. Што арэшнік трашчаў ад арэхаў. Што вадзілася ў Дуброве процьма зайцоў. А некалі, яшчэ хлапчуком, мой дзядзька Мікалай стрэўся там з мядзведзем. Дзядзька спалохаўся да смерці, і мядзведзь, мусіць, спалохаўся таксама, бо раптам як павярнуў у гушчар, як даў дзёру!

Цёмны Барэцкі лес быў заходняй мяжой мае Ідыліі. Ён надоўга заставаўся для мяне неразгаданай таямніцай. За гэтым лесам штодня хавалася нанач сонца. (А прачыналася і ўсходзіла яно заўсёды з-за вясёлае Дубровы.) Апрача таго, недзе за Барэцкім лесам знаходзіўся Слуцк!

«Міхал лічыў Нясвіж Парыжам»... Маім недасягальным Парыжам быў Слуцк.

...Такая вось геаграфія мае Ідыліі — невялічкай вёсачкізасценка ўсяго толькі на дванаццаць хат з адпаведнай ёй назвай — Зялёная Дуброва.

Там, у гэтай далёкай чароўнай краіне з нетутэйшай назвай, і жылі некалі, гадоў сорок назад, героі гэтага крыху выдуманага апавядання...

ДЗЕД ГРЫСЬ

Хата дзеда Грыся стаіць якраз пасярэдзіне вёскі. Улетку, калі суха, тут гуляе ў «пупа» і ў «лазуку» ўся вясковая дзятва («Рву, рву Лазукавы ягады»...). Восенню ж, у дажджовіцу, па вуліцы каля дзеда Грысевае хаты пройдзеш, толькі чапляючыся за платы, па кладках. Гразь па калена.

Зіму і лета дзед не злазіць з печы. Хіба толькі злезе накрышыць сякерай на лаве тытуню, які ён смаліць за комінам без пярэдыху. Ці ў цяпло ссунецца пагрэцца на прызбе. І то не скідае валёнак і аблезлай зімовае шапкі. Ад старасці дзед пачаў

не толькі кепска чуць і бачыць. Ад старасці ён згорбіўся і, нібыта той камень, што ляжыць каля канавы, парос сівым мохам.

Ганька не любіць дзеда, і таму яна не верыць, калі расказваюць, што яе дзед быў некалі малады і вельмі дужы. Што не хто іншы, а якраз ён, дзед Грысь, на гэтым самым месцы, дзе стаіць іх вёска, некалі з малодшым братам Ігнатам павалілі першую яліну. А потым высеклі яны цэлую дзялянку лесу і пабудавалі тут першую хату. А затым ужо, каля іх, як маладыя сыраежкі пасля дажджу, палезлі ў радок і хаты суседзяў... Значыць, пачалося ўсё з дзеда Грыся. Няхай бы лепей з бабулі...

Ганька не ведае сваю бабулю Матрэну – дзедаву жонку. Вось пра бабулю дык усе кажуць, што яна была добрая. І прыгожая вельмі была бабуля, успамінаюць усе. І Ганька верыць у гэта. І заўсёды шкадуе: няхай бы лепей дзед Грысь памёр, а бабуля няхай бы жыла. Вось яе Ганька любіла б дык любіла!

Круты і прыжымісты чалавек дзед Грысь. Хоць сам і не гожа ўжо гаспадарыць, аднак лейцы з рук не выпускае. З печы камандуе ўдавой-нявесткай і ўнукамі. У дзеда Грыся было васьмёра дзяцей. Ды жывымі засталіся толькі трое. Сын Мікалай – «амерыканец» (да першай імперыялістычнай вайны ён ездзіў шукаць заробкаў і дабра ў Амерыку – адсюль і прозвішча такое атрымаў) – і дачкі – Паўліна і Алена. Паўліна пайшла добра замуж і жыве недзе аж пад Бабруйскам. Аленіна замужжа не ўдалося. Яна засталася ў бацькавай хаце і жыве з дачкой на другой палавіне.

Нявестка Іваніха без свёкравага дазволу не адважыцца заскварыць гаршка: зарабіце спачатку, а потым аб'ядайцеся скорамам. Такі парадак заведзены дзедам. І паспрабуй парушы яго!

Прасцей, праўда, бывае ў пост: сушаныя грыбы, цыбуля, кіслая капуста – усё гэта расце, сушыцца і соліцца на месцы. Траціцца даводзіцца хіба толькі на тараны ды на алей. Ну, дык на тое ж ён і святы пост.

Праўда, здараецца часам, што і ў дзедавай хаце раскашуюць.

— Мо сённяя пакладу ў капусту цэлага тарана? — спытаецца, палячы ў печы, у свёкра нявестка Іваніха.

— А што гэта сённяя за свята такое, што мала аднае галавы, дык аж цэлага тарана? — ажно прыўстане за комінам Грысь.

— Ды вербная ж нядзелька сённяя...

— А-а... Ну, калі вербная нядзелька, то кладзі...

І з крэхтам, трымаючыся абаруч за вышмальцаваны бок старое, як і сам ён, печы, Грысь злазіць на падлогу. Ім толькі дазволь, дык яны гатовы ў гэту капусту трох тараноў уперці...

Старэчымі падслепаватымі вачыма ён доўга і падазрона сочыць за гаршкамі, за нявесткай, за ўнукамі. Гэтакія жарабіцы павырасталі, а яна гатова і ў пост іх карміць скорамам.

З дзеда заўсёды насміхаецца сярэдняя ўнучка, васемнаццацігадовая Анюта:

— Дзед, а блінцы здорам на вербную нядзельку можна мазаць?

— Мазаць... Здорам... Выгаладаліся вельма. І так можна ў барану кожную запрагаць, гультаек...

— Дзіва што яны вельма аб'еліся ды выгуляліся... — не вытрымае, заступіцца за дачок маці. Як памёр гаспадар (старэйшы дзедаў сын Іван), большай самай Сашы ішоў дванаццаты год. А малодшай Ніне было сем... Дык адразу ж і ўпрэглися ў гаспадарку: і ў барану, і ў плуг... А касіць, а дровы з лесу прывезці...

— Патурай ім!.. — карабкаючыся назад, на печ, строга, недзе ў цёмны куток, усяго і буркне дзед. І ўсе змоўкнуць. Толькі каторая з дзяўчат не вытрымае, пырсне ад прыдушанага смеху. Ды маці мацней сцісне вусны.

Старога не перапрэш.

Ён і дачцэ роднай, ніяк не даруючы, што яна, шляхцянка, пайшла замуж за мужыка, забараніў пераступаць свой парог.

І Алена, жывучы цераз сенцы, не ходзіць на бацькаву палавіну. Зойдзе хіба забраць дачку, бо Ганька, хоць і баіцца дзеда, да цёткі Іваніхі і да сясцёр усё ж забягае. Цётка кожны раз яе пачастуе чым-небудзь, а дзяўчаты прыбяруць яе, вышчуць і расчэшуць цёмную, як гарашыны, кучаравую галаву, дадуць істужак. Толькі дзед, лежачы за комінам, ніколі не стрывае:

— Прыцяглося ўжо мужычаня...

Ганька спадылба глядзіць на комін, але сказаць што-небудзь баіцца. За яе заступаюцца стрыечныя сёстры:

— А вам там цесна, лежачы на печы, дык абы чапляцца да дзіцяці...

Малодшая, шаснаццацігадовая Ніна, ніколі не сцерпіць дзеду.

І толькі яе аднае ў хаце і пабойваецца дзед.

— Паагрызайцеся мне, паганкі...

І ўжо зусім кепска бывае, калі на такі выпадак нарвецца Алена.

— Ізноў? — усяго толькі і скажа яна, намагаючыся здавацца спакойнай. Па тварах прысутных ёй зразумела, пра што ідзе гаворка.

— Я мужычак да сябе ў госці не зваў, — напышліва, з-за коміна, адзваецца дзед.

— А да вас ніхто і не ішоў.

— «Не ішоў»?.. Цяпер ходзіш, як той твой паўстынец узяў ды кінуў цябе, дурную...

— Не ваша дзела! — голас Алены звініць, здаецца, вось-вось разаб'ецца.

Ганька разумее, што мацеры цяжка, што ёй балюча, і яна цясней туліцца да мацеры і, як ваўчок, пазірае на печ: узяць бы ды забіць гэтага дзеда!

— А ты гэта чаго, як ваўчанё, пазіраеш? — накідваецца дзед на Ганьку.

— Хачу! — агрызаецца Ганька і на ўсякі выпадак хаваецца за матчыну спадніцу.

— Ах ты, мужычання паганае! Вон з мае хаты!

На печы, у суседстве з дзедам, вякуюць атопкі валёнкаў, старыя — лата на лаце — рукавіцы, тоўстыя суконныя панчохі.

Дзед хапае атопак валёнка і шпурляе яго на хату. Атопак трапляе ў Алену.

— Дальбог, здзяцінеў стары, з малым дзіцем біцца надумаўся! — абураецца нявестка Іваніха. — Ну чаго вы прычапіліся да яе?

— І ты? І ты яшчэ!.. — заходзіцца на печы ад злосці дзед. — Вон! Вон з мае хаты!..

— Удушыцеся вы сваёю хатаю... — дзіўна спакойна

адказвае

Алена і бярэ дачку за руку. — хадзем, дачушка. Нам у гэтым дваранстве няма чаго рабіць.

І потым ужо доўга абедзве яны не заходзяць на дзедаву палавіну.

— Пачакай, дачушка, некалі і мы купім сваю ўласную хату... — каб суцешыць дачку, кожны раз абяцае Алена.

— І тады я таксама выганю яго з нашае новае хаты! — радуецца Ганька.

— Няможна гэтак казаць, дачушка, грэх. Дзед стары...

— Ну, дык і няхай памірае! — пабойваючыся граху, усё ж не адступаецца ад свайго Ганька.

— Няхай сабе жыве...

— А я яго ўсё роўна выганю... чаму ён нас з табою заўсёды выганяе?

— Дзед, дачушка, стары...

— Дзед дурны! Вось які ён!..

РЭШАТА ЦУКЕРАК

Ну, і любіць жа Ганька святы!

Не абы-якую там драбязу: Ганны, Варвары ці Міхаластрахадзёра... Іх, заўважае яна, і дарослыя святкуюць толькі дзеля прыліку, бо ў гэты дзень не трэба нічога рабіць, ды яшчэ з боязі. Вазьмі, скажам, ды ўгняві гэтага шаляніцу Міхала, дык ён яшчэ напусціць на цябе ліхалецце ды стрэхі паздзірае... Або гэты стары глушэц Ілля. Людзі клічуць: ідзі, дзе просяць, а ён без разбору — шусь туды, дзе косяць! «Ідзі, дзе ждучь», — завуць людзі. А ён туды — дзе жнуць... А то яшчэ пачне па небе гойсаць ды перуном палохаць... І не дзіва, што ніхто не рыхтуецца да гэтых свят. Ніхто не толькі пірагоў — сухароў пшанічных не пячэ (хопіць і жытніх).

Ганька любіць іншыя святы. Калі хаты беляць. Калі пякуць пірагі і колюць свіней. Калі прыязджаюць госці. Да Каляд, напрыклад, Ганька з мамай і цётка Іваніха з дочкамі рыхтуюцца асабліва старанна. Чакаюць у госці цётку Паўліну з дзядзькам Стафанам. Цётка пайшла замуж «за свет» (так кажуць дома) і жыве недзе пад Бабруйскам. Жыве, як і яны, у вёсцы.

Але і мама, і ўся радня кажуць, што цётка жыве ў горадзе...
Ганька цёткі

Паўліны яшчэ ніколі не бачыла, і таму цётка здаецца ёй не інакш як вельмі шыкоўнай паняй. У капелюшы з пяром, у шырокай, як бочка для капусты-квашанкі, спадніцы і абавязкова з парасонам у руках... Такія малюнкi Ганька штодня разглядае ў нямецкай кніжцы. Па гэтай кніжцы вучыліся некалі, яшчэ да рэвалюцыі, у гімназіі стрыечныя Ганьчыны сёстры.

Апошні тыдзень перад Калядамі ўсе жывуць, як пагарэльцы.

З ложкаў выносяцца на двор і праветрываюцца старыя гарашыны (гарашыны не саломы — іх добра праветры ды падбі, дык будзеш раскашаваць яшчэ цэлы год — нашто табе тая пярына). Цягаюць на мароз старыя клачуны і кажухі (калі дзе якая скачка зашылася, то не вельмі ўседзіць). Здзіраюць з падушак наўлечкі і вышытыя ручнікі з ікон. Грэюць у вядзёрных чыгунах луг і мыюць бялізну, абрусы, поцілкі... Аднаго дзеда Грыся толькі не чапаюць — як дагэтуль не злазіў, так і цяпер не кратаецца ён з печы.

А потым Ганьчыны сёстры і маці ідуць на рэчку — паласкаць у палонцы бялізну. Занятак гэты вясёлы. На рэчку сходзяцца жанкі і дзяўчаты амаль з усяе вёскі.

— Тах-тах-тах! — кругом толькі лоскат ад пранікаў ідзе.

Тут, на рэчцы, каля матак і старэйшых сясцёр, таўкуцца ўсе Ганьчыны аднагодкі. Дапамогі ад іх няма аніякай, яны толькі бэрсаюцца пад нагамі, і замінаюць, і дакучаюць старэйшым. Але паспрабуй прагані іх адсюль, хоць і пад насамі ўжо пазамярзала, хоць рукі і ногі ў іх пазаходзіліся ад пары.

— Дайце мне пранік, я буду выбіваць ручнікі, — вяжацца да сясцёр Ганька.

— Ото дакучлівае дзіця!.. Ішло б ды сядзела на печы, — злуюцца сёстры.

— Да-а-айце!.. — Ганька пакаўзнула і ледзь не паляцела ў палонку.

— А Божа, Божа!.. — выведзеная з цярдзення, маці хапае Ганьку за руку і дае ёй плескача.

Але што той пляскач па ватовай світцы.

— А от і не баліць! А от і не баліць! — вырываецца з мацерыных рук Ганька.

— Ганька! — клічуць яе таварышкі. — хадзем на лёдзе коўзацца!

І Ганька тут жа забывае пра сваё палкае жаданне памагаць старэйшым і бяжыць да таварышак — коўзацца.

...На другі дзень сёстры Саша і Анюта беляць хату. Спачатку сваю, а потым Ганьчыну. А Ганьчына маці з цёткай Іваніхай разбіраюць кабана. Закалоў яго дзядзька Мікалай, бо ў Ганьчынай хаце няма каму закалоць — няма мужчыны (дзедка Грыся ніхто ў разлік не бярэ).

— А з баб які толк, — зняважліва кажа пра сваю бабскую хату цётка Іваніха.

Ганька злуецца:

— Самі вы баба... — ні сама яна не хоча быць бабай, ні сваю маму лічыць бабай не згаджаецца.

Нарэшце ўся работа пароблена.

Ложкі паперасцілалі. Багоў памылі і завесілі чыстым. Свежыну ўладкавалі. Дзедка Грыся — і таго таксама, як малога, памылі ў шырокіх ліповых ночвах, пераадзелі ў чыстае і зноў справадзілі на цёплую апатраную ад старых панчоў і суконак печ.

У хаце пахне прыемнай сырасцю: пабеленымі сценамі, вымытымі лавамі і падлогай. Пахне смажанай свежыной.

У печы варыцца калядная куцця. На покуці яе чакае рэшата з сенам (на сене ў яслях нарадзіўся хрыстос). На куццю, пад вечар, чакаюць і гасцей.

Ганька не стыкаецца ў хаце. Хоча першай стрэць цётку з дзядзькам. Усе дома кажуць, што цётка Паўліна добрая, што без цукерак яна ніколі не ездзіць... За дзень Ганька здубянела, згаладала і нарэшце здалася. Сядзіць за сталом у мыцельніку і — аж за вушамі трашчыць — сёрбае гарачы квас з грыбамі. План у яе просты: пад'есці і зноў ісці сустракаць цётку. Ганька босая (каб адышлі ногі), без хусткі.

І раптам — дзверы насцеж — на парозе Ганьчыны таварышкі. Маня Паўлава і Анютка Корбутава.

— Цётка, вашы госці прыехалі.

— А божа ж мой! — неяк вельмі смешна ўсплёскае рукамі

Ганьчына маці і ў чым стаяла — у будзённай хустцы, у палатняным фартуху — бяжыць на двор. За ёю адразу ж знікаюць і Маня з Анюткай. А Ганька, босая і расхрыстаная, сядзіць над міскай і плача: каб ён быў згарэў, гэты квас.

... Цётку Паўліну ўводзяць у хату пад рукі. І Ганьцы адразу цяжка здагадацца, што гэты стог адзежы можа быць цёткай Паўлінай... Прыбягае цётка Іваніха, прыбягаюць стрыечныя сёстры Саша, Анюта і Ніна. (Адзін толькі дзед Грысь не кратаецца са свае печы.) Яны ўчатырох і Ганьчына маці пачынаюць усе разам распакоўваць цётку. Спачатку развязваюць вялікую, як посцілка, тоўстую хустку ў клеткі. Потым расшпільваюць даўжэзны, да зямлі, кажух, потым развязваюць нейкую чырвоную хустку, потым вузкую белую, якой павязаны цётчын лоб...

Затым ужо цётка пачынае крыху сама шавяліцца і спрабаваць расшпіліць доўгае чорнае паліто. Паліто прыгожае (у Ганьчынае мацеры няма такога), з футравым каўняром і манжэтамі. Але цётку зноў апярэджваюць Ганьчына маці, цётка Іваніха і сёстры.

Адна Ганька, хоць і чакала цётку Паўліну больш за ўсіх, сядзіць і не кратаецца з месца. Цётка шчасліва смяецца, адказвае ўсім разам, усіх разам цалуе па некалькі разоў, і ўсё расшпільваецца, і ўсё развязвае хусткі...

— Як жа вы, сястрычка, даехалі? Здубянелі, напэўна? — больш за ўсіх клапаціцца Ганьчына маці. Больш за ўсіх рада яна, што прыехала сястра, з якою гэтак даўно яна не бачылася.

— Ды не. Мы, каб ногі не адцяцелі, накалілі ў печы цагліны і паклалі пад валёнкі... Дык і нічагусенькі! Як на печы, ехалі.

Сцёпка толькі...

У гэты час дзверы зноў адчыняюцца, і разам з клубамі белае, як сукно, густое пары смешна пераступае парог другі стог адзежы. Толькі гэты стог з барадой. Барада шырокая, кучаравая — з марозу ды з інею, як лахматы бярозавы венік.

Ганьчына маці і цётка Іваніха кідаюцца распранаць гэты другі стог.

— Дзенькуе, дзенькуе, швагерачкі! — адказвае стог вясёлым добрым басам і азіраецца па баках, куды паставіць круглую плеценую кашолку, якую ён трымае ў руках. — Я сам. Я сам...

Вы маю Палусечку лепш распранайце.

— А мяне ўжо, Сцёпачка, распранулі! — гэтак жа весела і добра адгукваецца цётка Паўліна. Ганька здагадваецца, што гэта цётчын дзядзька Стафан.

Дзядзьку Стафана ўсё ж распранаюць, і ён пачынае вітацца з усімі па чарзе. Спачатку з Ганьчынай маткай і цёткай Іваніхай — спачатку плюсь у адну руку, потым плюсь у другую, а потым цалуецца, як усе цалуюцца. Затым вітаецца з Ганьчынымі сёстрамі Сашай, Анютай і Нінай.

— Ого, паненкі! чыста, пане, паненкі! — весела аглядае і цалуе ён дзяўчат — кожную па чарзе.

Дзядзька Стафан вітаецца нават з Ганьчынымі таварышкамі — Манькай і Анюткай. Падае ім шырокую, як лапата, даланю, а потым падкідвае іх ледзь не да столі.

Адна толькі Ганька сядзіць у мыцельніку, і адну толькі яе ніхто не заўважае. Гэта няўвага так крыўдзіць Ганьку, што яна не можа больш стрымаць сябе. Яна плача горка, плача ўголас...

— А маё ж ты птушанятка! А маё ж ты маленькае!.. — першая кідаецца да яе цётка Паўліна. — А пра яго ж і забылі ўсе... І гэта цётка твая дурная забыла...

Цётка Паўліна падхоплівае Ганьку на рукі, туліць да грудзей і горача цалуе. А Ганька з горнасці і жалю да сябе плача яшчэ мацней.

— Э-э, а каму ж гэта цётка цукерак накупіла ды ўсю дарогу каго так хваліла?.. — ні да кога не звяртаючыся, пытаецца дзядзька Стафан і бярэцца за кашолку... (Цікава, што ў гэтай кашолцы — мо цукеркі?..) — Швагерачка, — затым просіць ён Ганьчыну матку, — вунь у вас за комінам рэшата, дык, будзь ласкавы, падайце мне яго... (Няўжо цукеркі будуць высыпаць у рэшата?!)

Маці падае дзядзьку Стафану рэшата, і ён прыгаршчамі, прыгаршчамі пачынае перасыпаць цукеркі з кашолкі ў рэшата... Ракавыя шыйкі, дзюшэсы, падушачкі...

Ганьцы раптам робіцца мулка на руках у цёткі Паўліны, і яна пачынае вярцецца, як на шыле.

— А хто мяне пацалуе? — пытаецца дзядзька Стафан і ідзе да Ганькі з цёткай з цэлым рэшатам цукерак.

Ён ставіць рэшата на лаву і працягвае Ганьцы свае рукі і

бараду-венік. Ганька ахвотна перабіраецца з цётчыных рук на дзядзькавы, аднак цалавацца з ім у яе няма ніякай ахвоты. Яна ўпарта круціць галавой і як мага вылузваецца ад дзядзькавых пацалункаў.

— От, клопат вялікі з тым цалаваннем! — весела вырашае пытанне цётка. — Садзіся, мая дзевачка, да рэшата — ды і ўся работа!

— А каб сумна не было, — дадае дзядзька, — лезь на печ, заві вось гэтых сваіх дзевачок, а я вам рэшата падам...

Дзядзька Стафан урачыста ставіць рэшата на печ, падсаджвае туды Маню і Анютку... Следам за імі лезе на печ і Ганька. За гэты час яна паспявае зноў надзьмуцца: як яе дык ніколі яны цукеркамі не частуюць, а як ім дык цэлае рэшата...

Аднак на печы, каля рэшата цукерак, Ганька хутка дабрэе і забывае сваю крыўду. Бо каго на свеце яшчэ страчала такая раскоша ў жыцці?

Цэлае рэшата цукерак!..

ФОТАВА ЯМА

— Ганька! Ганька! хадзем на Фотаву яму! — пасталі на лаўцы і штосілы дзяруцца пад вокнамі Ганьчыны таварышы Грышка Адамаў, Анютка Корбутава і Маня Паўлава.

— Мама, я пайду! — саскоквае з печы Ганька.

Маці ў цёплым гарсэце, у суконных панчохах, у хустцы пад бараду сядзіць за варштатам — тчэ кросны.

— У чым ты пойдзеш? — пытаецца яна. — Валёнкі за цэлы дзень ніяк у печы нават не высушу.

Раніцой Ганька пайшла на свой агарод, што пад рэчкаю, і так улезла ў глей, што сусед дзядзька Міхал, пачуўшы лямант, ледзь выцягнуў яе з гэтага глею. Валёнкі потым ужо шукаў, па слядах...

— Яны ўжо высахлі, — кажа пра валёнкі Ганька.

— Дзе яны высахлі... А калі і высахлі, дык ізноў улезеш па вушы.

— Не ўлезу-у...

А з вуліцы адно чуецца:

— Ганька-а!.. Гань-ка-а!..

— А ліха вашай мацеры! — нязлосна грозіць Алена, вылазячы з-за кросен. — От, узяліся!

І яна ідзе на двор, каб адправіць няпрошаную кампанію, а заадно і курам сыпнуць жменю аўса.

— Якая вам цяпер Фотава яма! — крычыць яна на дзяцей. — Яшчэ патопіцеся — гэтак разлілося кругом.

— Не патопімся! Мы вялікія. Мы не баімося! — за ўсіх адказвае Адамаў Грышка, саскокваючы з лаўкі.

— Вужы печанья... «Не баімося»... Няхай адно мацяркi вашы даведаюцца — яны вам пакажуць Фотаву яму! — грозіць Ганьчына маці, але дзеці яе не слухаюць.

Грышка ў вялізных ботах — няйнакш матчыных, — у кароценькім кажущку ідзе паперадзе. Яго дзявочая каманда ў хустках-мультианоўках і ў картовых світачках шыбуе ззаду.

— Ма-ма! І я пайду-у...

— А ты чаго гэта — босая? — азіраецца і дае плескача Ганьцы маці. — Ану, марш у хату! — Ганька, без хусткі, босая, выскачыла і стаіць, як буслыня, на адной назе на прызбе.

— Горача! — смяецца Ганька, уцякаючы ад мацеры ў сенцы.

А ў хаце, пазіраючы ў акно на чорную і сапраўды ўжо на сонцы цёплую прызбу, яна пачынае румзаць:

— Як усім дык можна, а як мне дык няможна...

— А табе няможна! — коратка адказвае маці, зноў залазячы за кросны.

Грукаюць набіліцы. Мільгае чоўнік. Свішча бёрда. Маці спяшаецца: да Вялікадня трэба паспець вынесці кросны з хаты — а ў яе яшчэ добрая палавіна не выткана.

— Як усім дык можна, а як мне дык не... — не сціхае Ганька.

Маці не адказвае: трэба якраз яшчэ каб нітка парвалася — будзеш цяпер гадзіну лазіць у нітах, шукаць, пакуль завяжаш.

— Дай я табе бёрда патрымаю, — перастаючы ныць, прапануе Ганька. Яна вельмі любіць, калі няма ў хаце мацеры, сесці за кросны і самой ткаць, як дарослай.

Лясь набіліцамі, а потым прапусціць чоўнік з цэўкай праз аснову, а потым зноў лясь набіліцамі! Праўда, Ганька не дастае нагамі да панажоў, і таму палатно ў яе атрымліваецца няроўнае і непрыгожае. І маці сварыцца за гэта на Ганьку.

— Мама, дай я табе буду памагаць, — не адстае ад мацеры Ганька.

— Ото бо дзіця! Ну на — патрымай бёрда, — дазваляе маці, не перастаючы шукаць парваную нітку.

— Мама, а мы будзем бяліць палотны? — пытаецца Ганька.

— А чаму ж не... Будзем...

— На Фотавай яме?

— Чаго ж гэта мы пацягнемся за свет... хопіць нам і свае копанкі, — адказвае маці.

— Я таксама буду бяліць палотны! — падскаквае, седзячы на месцы, Ганька. Ёй не церпіцца дачакацца тае пары, калі палотны будуць мачыць у копанцы, калі будуць слаць іх па маладой зялёнай траўцы, калі можна будзе бегаць па гэтых палотнах босай.

— Лоп-лоп-лоп-лоп! — лапочуць пад нагамі цубкія палатняныя сцэжкі на траве — толькі цёплыя пырскі ляцяць ва ўсе бакі! — Лоп-лоп-лоп-лоп! — перабягаеш ты з палатна на палатно! — Лоп-лоп-лоп-лоп!..

Што яшчэ можа быць прыемней за гэты вясёлы вясновы занятак?.. Палотны трэба мачыць не раз і не два, а некалькі разоў на дзень, і Ганька кожны раз бегае за сёстрамі і за маткай на копанку пад дубам, за дзядзькі Мікалаевым гумном.

Спачатку палотны шэрыя і нібы нават брудныя. Аднак мінае дзень за днём — і палотны ўсё святлеюць і святлеюць — усё больш вымываюцца ў цёплай вадзе і ў начных вясновых росах (іх і нанач пакідаюць на траве). Праходзіць тыдзень, другі — і палотны робяцца зусім ужо белыя!

— Аж вочы колюць! — радуецца дарослыя.

— Беленечачкія-беленечачкія! — захапляецца Ганька.

Тое, што потым іх яшчэ параць у чыгунах і палощчуць у цаброх каля калодзежа, — гэта ўжо нецікава. Цікава бяліць палотны!..

— Будзеш і ты бяліць, дачушка, — адшукаўшы нарэшце парваную нітку, адказвае Ганьцы маці. — І ты будзеш...

— А ў дзювок дык поўна палоген, а ў нас дык мала... — бяруць раптам завідкі Ганьку пры ўспаміне пра палотны сяцёр.

— Дык іх жа і саміх поўна, дзювок, а ў нас усяго ты адна...

— Я таксама хачу, каб у нас поўна было. Маці смяецца:
— Дык садзіся ды тчы! Ганьцы толькі гэта і трэба:
— І давай! І буду ткаць! — мосціцца яна за варштат да маткі.
— Не! Не, дзеткі, няма нам часу калі дурыцца... Да Вялікадня паўтара тыдня засталася, а ў мяне яшчэ траха не цэлы навой...

— Цэлы навой... — ные зноў Ганька. — Я хачу есці! — нарэшце прыдумвае яна, чым заняцца.

— Калі ж ты выгаладалася? Мы ж толькі што палуднавалі.

— Хачу-у... — цягне Ганька.

— От, не дурыся! Лезь лепей на печ ды падзірай пер'е, — строга ўжо загадвае маці.

— Пер'е ўсё гэтае ды пер'е...

Маці маўчыць. Яна ведае, што ва ўсім вінавата гэта, каб яна спрахла, Фотава яма.

А Ганька лезе на печ і таксама ўяўляе сабе яе, гэту Фотаву яму... Цяпер да яе не падступіцца. Рэчка выйшла з берагоў і заліла ўсю сенажаць да самых сядзіб. Можна толькі ад краю дарогі хадзіць і рваць лотаць. Лотаці цяпер колькі хочаш. Грышка з Анютай і Маняй, мусіць, паналатошвалі ўжо цэлыя пукі... Заўтра і яна, Ганька, як высахнуць валёнкі, пойдзе у лотаць... А пасля, як спадзе вада, як высахне сенажаць, якая загара будзе пад Фотавай ямай!.. Тады ўжо можна будзе купацца... Купацца можна цэлы дзень — ніхто нікому не забараняе. Ганька звычайна як пойдзе са сваімі сябрамі з раніцы на Фотаву яму, так цэлы дзень і праседзіць там. Купаюцца, плаваюць, даюць нырца!.. Разгонішся з берага — і бух у ваду! Праўда, Ганька ніяк не навучыцца плаваць. Грышка, Анютка і Маня, як рыбы, чаго яны толькі не вырабляюць у вадзе: плаваюць і на спіне, і сажонкамі, і па-сабачы. А Ганька ніяк не ўмее, нават па-сабачы. Сябры вучаць яе, падтрымліваюць пад жывот выцягнутымі ў вадзе рукамі, вяжуць паплаўкі з чароту — і ўсё роўна, абы пусцілі рукі — Ганьку, як камень, цягне на дно. Добра, што дно неглыбокае і ніяк не ўтопішся. А то Ганька абавязкова ўжо даўно ўтапілася б...

Рэчка ўецца па сенажаці ў вербалоззі і алешніку. Падрыўшы карчы старых дрэў, яна залягае глыбокімі ямамі. У ямах гэтых вада — як густа завараны чай, а пад карчамі і

карэннем многа рыбы. Самая глыбокая на рэчцы Фотава яма. Адзін бераг яе зялёны і пахучы ад мурагу і кветак. Другі — высокі і голы. На высокім беразе расце стары магутны дуб. Ён заўсёды трымае, нібы вартуе, у цяні Фотаву яму і робіць таму яе нейкай не такой, як ямы іншыя. Фотава яма здаецца вельмі глыбокай, маўклівай, нібыта яна ведае нейкую таямніцу.

У сховах Фотавай ямы водзіцца рыба. Лавіць рыбу можна тут кашамі і нават рукамі... хіба не радасць выпцягнуць з-пад карча, з глею, проста рукамі старога, тоўстага ўюна. Або злавіць серабрыстага шчупака з вострым ашчэраным ротам. А ў жываце ў шчупака — маленькая плотачка...

Такія вось спакуслівыя карціны малое Ганьчына ўяўленне на печы над рэшатам пер'я. І такой мілай, такой прывабнай здаецца ёй гэта Фотава яма. Ганьцы здаецца, нібыта яна нагамі адчувае цёплую вільгаць сцежкі, што бяжыць сенакосам да рэчкі. Здаецца, адчувае, як сцёбаюць па босых нагах і па руках мятлюк і сырчыкі. На бягу яна ловіць зялёных конікаў, задыхаецца ад паху аеру і незабудак. З разбегу тварам кідаецца ў гэты цёплы траўны пах... А потым хуценька скідае сукенку і гэта жа з разбегу бултыхаецца ў халодную ваду... Толькі пырскі срэбрам ляцяць ва ўсе бакі!.. І такі смех цябе разбірае, што не вытрываць... хутчэй бы ўжо сохлі твая валёнкі!

ЮРАЙ

На Юр'я маці пайшла замуж. На Юр'я праз год нарадзілася Ганька. І хоць гэтыя падзеі ніколі адмыслова не адзначаюцца — Юрай усё роўна святкуецца як добрае вясновае свята. У кожнай хаце і ўсёй вёскай святкуецца.

Пад вечар, на захадзе сонца, ідзе вёска — ад старога да малага — у поле славіць Юр'я. Нясучь людзі, што ў каго ёсць, выпіць, нясуць святочную закуску. Збіраюцца сем'ямі ці ўсёй раднёй на чыёй-небудзь ніве, сцелюць абрус па руні і сядваюць вакол гэтага абруса, як вакол стала. І такі харошы, такі прыемны сэрцу гэты зялёны незвычайны стол. Жытнёвая рунь у гэту пару яшчэ падатлівая, яна не ламаецца, яна толькі крыху мнецца — і гэта ёй не шкодзіць. Людзі п'юць па чарцы, паволі закусваюць, у добрай згодзе гамоняць, гадаючы, якое выдасца

лета, якая будзе ўрода на збажыну, якая паша будзе скаціне...

А выпіўшы і закусіўшы, пачынаюць спеўную размову з Юр'ем:

- Дзе ты, Юрай, валачыўся-а? Што па пояс умачыўся-а?
- Я па полі хадзіў, Людзям жыта радзіў.

...І каб не абмінуў Юрай нічыя нівы, пакідаюць на кожнай паласе па скібцы пірага з гэтага святочнага стала ці па кавалачку закусі. А каб не стрэла палетак засуха, рунь пырскаюць астаткамі пітва, што наўмысля пакінута ў бутэльках...

Так вядзецца адвеку.

Як і на Вялікдзень, на Юр'я фарбуюць яйкі.

У адным чыгунку Ганьчына маці парыць шалупінне ад цыбулі. У другім – жытнёвую рунь. У цыбулі – яйкі чырвоненькія. У руні – жоўценькія. Ганька кладзе ў кішэні па такім і па такім яйку і з самае раніцы накіроўваецца ў паход.

І на юр'я, як і на Вялікдзень, калі пойдзеш у госці, абавязкова дораць пафарбаванае яйка. Як і на Вялікдзень, на Юр'я можна гуляць у мацакі. Дык як не хадзіць па гасцях?!

Па дарозе – а дарога гэта цераз сенцы ўсяго – Ганька першнаперш заходзіць да цёткі Іваніхі. Хата ў цёткі прыбрана пасвяточнаму. Сёстры – Саша, Анюта і Ніна – таксама прыбраліся ўжо, і ўсе сядзяць за сталом, снедаюць. Ганька пазірае на комін (за комінам дзед!) і, зусім як дарослая, вітаецца:

- Добры дзень!
- Добры дзень!
- Куды ты выбралася гэтак рана?
- Гуляць.
- Дык, можа, перш у нас паснедаеш?

Ганька пацягвае носам: пахне верашчакай!.. Але маці яе заўсёды вучыць толькі дзякаваць і адмаўляцца, калі прапануюць пачостку. Як добра выхаваная дзяўчынка, Ганька дзякуе і адмаўляецца:

- Мы ўжо з мамай снедалі...
- Ну, то было з мамаю, а ў нас паснедай яшчэ раз!

За комінам шамацяць вянкі цыбулі. Ганька зноў баязліва

пазірае на печ.

— Тата! — разумеючы Ганьку, звяртаецца на печ, да свёкра, Іваніха. — Можа, я вам яшчэ падам верашчакі?..

— Даволі...

Спрактыкаваным вухам у гэтым «даволі» Ганька не ўлоўлівае звычайнага дзедавага: «Самі аб'ядайцеся... Не наясцеся ніяк...»

Не, дзедаў голас нават як быццам задаволены. Як-ніяк свята.

Грэх сварыцца... Так разумее дзедава «даволі» Ганька. І тут жа, не здаючыся больш на просьбу, яна хуценька распранае сваю лёгенькую світачку, скідае з ног чаравікі і — раз! — сядзіць ужо з нагамі на лаве, на самым покуці — паміж сясцёр Анютай і Нінай.

Ёй падсоўваюць міску з верашчакай, кладуць блінец, падаюць відэлец. І хоць Ганька хвалілася, што яны з мамай паснедалі ўжо, — над верашчакай яна завіхаецца ўпраўней за сясцёр.

— Смачна верашчака? — пытаецца ў яе Саша.

— Угу! — напакаваўшы рот, ківае галавой Ганька.

І каб выказаць свае, асаблівыя, адносіны да гэтай верашчакі, яна маніць:

— Мая мама не ўмее варыць верашчакі...

— От і хлусіш! — адразу раскусвае Ганьчын манеўр Ніна. —

А ў тую нядзелю твая маці хіба не варыла верашчакі?

— Не-э... — круціць галавою Ганька.

— Што тая маці яе ўмее... — хоча падтрымаць Ганьку цётка Іваніха.

Ганьцы такі паварот справы не зусім даспадобы (яе маці — ды нічога не ўмее?..), але адступаць назад ужо няёмка. І яна маўчыць.

— Во!.. — дастае яна з кішэні па яйку.

— Гэта маці табе пафарбавала?

— Угу.

— А на росу вы пойдзеце?

— Пойдзем... А цяпер я пайду да дзяўчат.

— Ну, ідзі, калі наелася... На вось табе яшчэ наша яечка. Твая маці хіба гэтак умее фарбаваць? — бярэ з макатра і падае

Ганьцы сіняе яйка цётка Іваніха.

Ад здзіўлення і захаплення Ганька аж падскоквае, і праўда, яе маці гэтак не ўмее.

На печы зноў чуваць, як шамацяць вянкi цыбулі...

— Мо я вам, тата, налью макароны з малаком? — новы тактычны заход робіць Іваніха.

— Не хочу...

Э, не! Дзедаву задаволенасць зняло як рукой... Ганька адчувае гэта па дзедавым голасе. І яна пераглядаецца з сёстрамі. Дзяўчаты смяшліва ёй падміргваюць, памагаюць хутчэй апрагнуцца.

— Далей пойдзеш у абход? — смяецца Анюта. Ганька ківае галавой: пайду.

І яна ідзе да Адамавага Грышкі.

У Грышкі цікава. Па-першае, Грышкава маці сапраўдная амерыканка. Грышкаў бацька, гэтак як і Ганьчын дзядзька Мікалай, некалі да імперыялістычнай вайны ездзіў у Амерыку на заробаткі. Там ён ажаніўся з Грышкавай маткай Адэляй і прывёз яе ў сваю Зялёную Дуброву. У хаце ў Грышкі і да гэтага часу многа дзіўных рэчаў. Такіх, якіх няма ні ў кога на вёсцы. Напрыклад, нейкі вельмі дзіўны куфар. Не такі, як вясковыя кufры, драўляныя, вялізныя, а меншы — жалезны і вельмі бліскучы. І на ложках у Грышкавай хаце коўдры не тканыя, як ва ўсіх, а крамныя, з рознымі намаляванымі карцінамі... А яшчэ ёсць у Грышкавай мацеры «патрэт» (яна любіць паказваць яго дзецям, калі няма нікога ў хаце: ні гаспадара, ні свёкра са сваякрухай). На тым «патрэце» Грышкава маці стаіць на ўвесь свой рост, і прыгожая яна, прыгожая! Зусім не такая, як цяпер: у шырокай чорнай спадніцы, у шэрай хустцы... Цяпер яна зусім ніякая не амерыканка. Проста звычайная жанчына, як і ўсе жанкі на вёсцы, як і іх мацёркі: Ганьчына маці, Анютчына, Маніна.

І ў Грышкі яшчэ снедаюць. Але тут, хоць і запрашаюць, Ганька ўжо не садзіцца за стол. Тут яна ўжо добра памятае матчын наказ: у чужых брыдка! Яна сядзіць на лаве каля дзвярэй і цярпліва чакае Грышку. Той паспешліва даядае і гэтаксама, атрымаўшы ад мацеры яйка ў кішэню, хуценька апрагнаецца.

Дае Адэля чырвонае яйка і Ганьцы. І хоць у Ганькі іх ужо тры — яна не адмаўляецца. Яна толькі, як і падабае прыстойнай дзяўчынцы, дзякуе.

— Разумная дзевачка, — хваліць Ганьку Адэля, і Ганьцы вельмі прыемна гэта Адэліна пахвала. Адэля добрая...

На вуліцы ўдваіх з Грышкам яны абмяркоўваюць свой далейшы план дзеяння: ісці спярша да Мані Паўлавае ці да Анюткі Корбутавае. Маня жыве на другім канцы вуліцы. Анютка ж тут, побач, — хаты спіна ў спіну з Грышкавай. Толькі да Анюткі боязна ісці — будзе іх бацька сварыцца. Ён не любіць, каб швэндаліся чужыя дзеці, каб выскрыпвалі хату — хоць цяпер і не зіма, хоць ужо цёпла на вуліцы. Можна, вядома, Анютку паклікаць у акно. Але не зайсці ў хату, значыць, не мець у кішэні яшчэ па адным пафарбаваным яйку. Грышка і Ганька доўга стаяць каля Анютчыных варот і доўга не могуць вырашыць пытання. Дапамога з'яўляецца сама. Выходзіць на парог Анютчына маці Таццяна пасыпаць курам.

— Анютка дома. Чаго ж гэта вы не заходзіце?

Ганьку і Грышку не трэба ўпрошваць. На парозе яны доўга выціраюць аб дзеркача ногі (у Корбутавых чыста, і не дай божа нанесці гразі!). Заходзяць у хату. У Корбутавых таксама ўжо свята: у «чыстай хаце» абрус на сталі і коўдры на ложках з куфра. Над ложкам у Корбутавых на сцяне вісіць дыван. На ўсёй вёсцы ні ў кога няма такога дывана... Аграмадны леў з закручаным абаранкам хвостом расцягнуўся на паўсцяны. Унізе пад ільвом — сіняе возера. На возеры плаваюць белыя лебедзі.

А на беразе возера, спусціўшы ногі ў ваду, сядзіць прыгажуня і пасміхаецца таму льву і тым лебедзям!

Ганька без зайздрасці не можа бачыць ні таго льва, ні тых лебедзяў, ні прыгажуні... Здаецца, усё аддала б на свеце, каб толькі павесіць такі дыван на сцяне ў сваёй хаце!.. Але што ты аддасі і каму аддасі, калі пашанцавала адным толькі Корбутавым.

Нейкі мастак, які хадзіў па вёсках, намалюваў ім гэты дыван за дзве гадзіны. І платы ўсяго папрасіў толькі кварту гарэлкі...

А больш нікому не намалюваў, бо некуды тады спяшаўся. Абяцаў вярнуцца — усім панамалёўваць такія дываны. Але так і не вярнуўся. Відаць, у другіх вёсках гарэлка была таксама.

У Корбутавых «чыстая хата» прасторная і светлая. Зімой, калі дзецям трэба вучыцца, лепшай школы за іх хату няма... Тады старэйшыя Анютчыны сёстры Вара і Каця, а таксама іх раўня з усяе вёскі, з грыфельнымі дошкамі і кніжкамі сядзяць на ўслонах за сталамі, састаўленымі «як у школе», і вучацца...

А Анютка і яе кампанія — Ганька, Грышка і Маня — сядзяць на печы, слухаюць, як вучыць вучняў дарэктар (так завуць настаўніка). А потым і самі яны між сабою «вучацца» на той жа печы. А як надакучыць вучэнне, тады яны пачынаюць вырабляць розныя штукі. Запрагуць, напрыклад, у кошык кацяня і пусцяць яго на хату. Перапалоханае кацяня скача па ложках, з ложкаў — на вучнёўскія сталы, па грыфельных дошках, па чытанках і задачніках... Вучні пакідаюць свой занятак і кінуцца лавіць кацяня... Крыку. Піску. Смеху!

У такіх выпадках да шкоднікаў на печ лезе сам дарэктар з расперазанай папругай у руках. Але хто гэта будзе чакаць тае яго папругі?

... У Корбутавых, як і звычайна, ціха. Бацька спіць, і чутно, як праляціць муха. Анютка выстраілася ўжо ў новую сукенку (у Ганькі няма новае сукенкі), завязала чырвоную тараноўку (і тараноўкі ў Ганькі няма) і таксама гатова ў паход, бо адной сядзецца дома сумна.

— Хадзем на вуліцу, — шэпча Анютка, — а то тату пабудзім.

Атрымаўшы даніну яшчэ і ад Анютчынае маці, госці выходзяць задаволеныя. Ганька сябе лічыць багацейшаю з усяго таварыства.

— Ага! — выкладае яна на лаўцы падрад усе свае мацакі.

— Давай памяняемся! — зайздросцячы на сіняе Ганьчына яйка, прапануюць Грышка і Анютка.

Але дзе там! Ганька толькі нос задзірае:

— Хітранькія, няхай вам дадуць такога мацака... Паўдзсятка як ледзь змяшчаюцца ў Ганьчыных кішэнях...

А наперадзе яшчэ Маніна хата. А затым ужо ўсім гуртам яны пойдучь да Ганькі — трэба ж, каб і яе маці абдарыла гасцей.

Маніна хата — крайняя ў вёсцы. Вялізная Маніна сям'я з шасці дачок, двух сыноў і бацькі з маткай туліцца ў старой

цеснай хаце. Зруб на новую хату, або «зданне», як заве яго Маніна маці, стаіць з забітымі вокнамі. Браць тыя грошы, што ляжаць у банку?.. Ніколі! Паўліха хутчэй згодзіцца адсекчы сабе руку... А так грошай, каб скончыць зруб, няма ж ніколі. Таму і стаіць, і буцвее «зданне», як дамавіна, з забітымі вокнамі.

Маня чакае сяброў на вуліцы. Яна сядзіць на лаўцы пад клёнам, таксама прыбраная і таксама з яйкам у кішэні. У Мані ёсць план: ісці ўсім гуртам на палянку, раскласці там агонь і частавацца.

Цудоўна! Як гэта ім нікому дагэтуль не прыйшла ў галаву такая выдатная думка?.. Спачатку агонь, а вечарам з усімі дарослымі ісці на росу!

Грышка, як мужчына, адказнасць за агонь бярэ на сябе. І таму ён бяжыць па запалкі. Ганька, Анютка і Маня забяспечваюць пачосткай. Збегаць кожнай дадому і схапіць у кішэню па кавалку пірага і яшчэ чаго-небудзь, скажам, каўбасы, ці вяндліны, ці якіх смачных салодкіх аладак — на гэта таксама многа часу не патрабуецца. Як дастаткова і тых, што ў кішэнях.

Праз гадзіну на Палянцы (за рэчкай, сярод поля стаіць зялёны чуб лесу — ён і завецца Палянкай) ужо крык, смех. Ганька, Анютка і Маня цягаюць сухое ламачча. Грышка раскладвае агонь. На Палянцы, па прагалінах, цвітуць фіялкі, цвіце ўжо кураслеп. (Можна будзе нарваць букеты дадому...) А летам на Палянку блізка хадзіць у суніцы — іх тут аж усеяна. А потым грыбоў-грыбоў кожны год расце на Палянцы. Тут, пад векавымі дубамі, і жалудоў можна на ўсю зіму свінням набіраць... І наогул чаго толькі няма на Палянцы! І птушачкі можна падгледзець, і зайца напалохаць. Тут і сенажаць дзяціная, і пасадка маладзенькага ельніку — з самага краёчку лесу... Грышка — ляснік — цэлае лета, кожныя раніцу, са стрэльбай за плячыма робіць абход усіх гэтых валоданняў.

Агонь хітруе. Ён не адразу ўступае ў дзяціную гульню. Спачатку ён нібыта ўпарціцца. Лізне вузенькім гарачым язычком сухую галінку, глытне паветра і раптам зноў нібыта закліпнецца. Дзеці зноў яму сушняку, і ён зноў павесялее. Яны яшчэ дроў на яго, таўсцейшых, а ён яшчэ раз прытоіцца, прытоіцца і нават не паказваецца праз густую кудзелю дыму...

І толькі калі надакучыць ужо яму гэта гульня ў хованкі, ён раптам як ірване ўгору, як ахопіць усю гэту кучу сушняку! Як затрашчыць, як сыпане з гарачага свайго мяшка іскрамі! Даўгі салапаты язык ледзь не хапаецца зялёных яловых галін. Кругом на вярсту гарачыня. Весела.

А дзеці ўсё падкідаюць ды падкідаюць то сушняку, то дроў!
Каб не толькі да ніжніх галін, каб да самай яловой вяршыні дастала...

А самі тым часам частуюцца, скачуць вакол агню, пераскокваюць цераз маленькія агеньчыкі, што адскочылі ад свайго вялізнага таты... Тым часам гэта вясёлая гульня не такая ўжо бяскрыўдная. Ганька прапаліла ў дзвюх мясіцах світку. У Грышкі штаны ўжо таксама ў дзірках. У цудоўнае чырвонае Анютчынае тараноўкі падкурэлі махры. Толькі асцярожная Маня ўбераглася. Яна не скача цераз агонь. Яна толькі ўсё падкідвае ў яго ламачча... А агонь разышоўся ўжо не на жарт. Ён ужо захапіў у свой палон усе ніжнія галіны і па сухой кары, па ствале, як вавёрка, скача ўсё вышэй і вышэй. Скача і перакідваецца на суседнія дрэвы. Падсохла і ўзялася агнём ігліца, цягнучы агонь, нібыта чырвоны кажух, усё далей і далей у лес...

Дзеці бачаць, што агонь пакідае жарты. І яны топчуць яго нагамі, прыбіваюць мокрымі лапкамі. (Добра, што непадалёку глыбокая лужына.) Але дзе там! Агонь ужо ні на што не зважае. Абхапіў яліну з усіх бакоў і як страсяне, страсяне яе ўсю! І яліна пугае на ветры, як чырвоны сцяг.

— Давайце ваду хутчэй насіць!

— Давайце заліваць агонь!

Але колькі ты наносіш тае вады прыгаршчамі ці няхай сабе і Грышкаваю шапкаю...

— Што нам рабіць?..

— Вось цяпер нам будзе...

— Давайце зваць дарослых...

Але ў вёсцы дарослыя самі ўжо ўбачылі.

— Лес нехта падпаліў!

— Палянка гарыць!..

— Хутчэй з Паўстыня трэба пажарную выклікаць!..

І вось ужо нехта памчаўся вярхом на кані — у Паўстынь

выклікаць пажарную. Вось ужо з рыдлёўкамі, з вёдрамі, з сякерамі кінуліся па дарозе, цераз мосцік, на Палянку людзі.

А полымя шугае ўжо не з аднае яліны. Агонь заваяваў увесь край лесу. Агонь наступае цэлай сцяной. Яму смешныя гэтыя вёдры вады, што носяць з рэчкі і льюць, льюць на яго людзі.

Палянку ратуе ўся вёска. Агонь шалее. Кідаецца з краю на край, нібыта дражніцца. Але людзі не адступаюць, не здаюцца... Праз гадзіну прыязджае з Паўстыня пажарная каманда. «Каманда» — гэта дзве конныя двухколкі, і на іх дзве жалезныя бочкі з рызінавымі «кішкамі»... І ўсё роўна з «камандай» адразу справа набывае зусім іншы паварот. Цяпер ужо агню не да жартаў. Ён яшчэ кідаецца, пагражае, але паступова сіла яго ўсё знікае і знікае... І нарэшце гіне.

Бойка з лясным пажарам канчаецца на захадзе сонца.

— Вось вам і схадзілі на росу — праславілі юр'я... — кажа нехта з жанок.

Нехта ўспамінае нарэшце, калі ўжо ўсё скончана, пра віноўнікаў пажару.

— А дзе ж яны самі, гэтыя вужы печаныя, што нарабілі гэтулькі работы?

Некаму прыходзіць думка пакараць «вужоў» так, каб дзесятаму заказалі... Каб на ўсё жыццё запомнілі, як жарты жартаваць з агнём. (А крыў Божа, каб у засценку расклалі агонь!..)

А «вужоў» тых — злачынцаў — і шукаць не трэба. Яны вяртаюцца ў вёску ў гэтым жа самым натоўпе. Ідуць разам з усімі — замурзаныя, задымленыя.

Яны не адступіліся ад свае віны. Не схаваліся ад страху. Яны таксама тушылі пажар...

Ганька едзе ў Слуцк!

СЛУЦАК

Сястра Саша і Ганьчына маці вязуць у Слуцк на продаж клубніку і бяруць з сабой і Ганьку. Папільнаваць воза, як мацеры і Сашы спатрэбіцца адвінуцца па якія куплі.

Воз рыхтуюць звечара. Мажуць дзэгцем калёсы, мосцяць канюшынай (пакарміць Сіўку) сядзенне, кладуць для нечага

дошкі... Назаўтра, ледзь паказалася сонца, умасціўшы кашы, выязджаюць з двара.

Цётка Іваніха зачыняе вароты, наказвае на дарогу:

— Глядзеце ж, кабылу на барэцкай грэблі не ўпраўце... Ды як выедзеце на сошу — абавязкова зацугляйце, а то яшчэ ўпудзіцца...

Ганьцы не вельмі зразумела, як гэта яны могуць на грэблі «ўправіць» кабылу. Незразумела і боязна крыху і ад таго, што на шашы Сіўка чамусьці абавязкова павінна ўпудзіцца.

Сіўка — рахманая па натуре старая кабыла — ведае сваё, разумее, што дарога наперадзе немалая — і таму вельмі не чакае прынукі. Як толькі выехалі з вуліцы, адразу ж і ўзялася спорным роўным трушком. Толькі хіба дзе на калдобінах падкіне воз, дык і то тут жа выверне з каляіны на раўнейшае, на гладкае месца.

Ганька ў захапленні.

Яна прыбраная, нават абутая — у сандалі і панчохі. Яна ні на хвіліначку не сціхае, не зачыняе рота:

- А што, як стрэнем у Барэцкім лесе воўка?
- А што, як воўк кінецца на Сіўку?
- А што, як Сіўка ўпудзіцца?
- А што, як утопімся на грэблі?
- А ці доўга будзем ехаць у Слуцк?
- А ці купіце мне марожанае?..

Маці і Саша не паспяваюць адказваць на ўсе гэтыя «а што» і «а ці...».

— Ото бо дакучлівае дзіця! Абмарочышся, пакуль даедзеш з ім да таго Слуцка. Памаўчы хоць хвіліну якую, — злуе маці.

У іх з Сашай свая гаворка, дарослая. Каб удалося хаця добра прадаць клубніку. Каб хоць трохі ўтаргаваць. Каб дарогу гэтакую апраўдаць, а то крыўдна будзе: ехаць за свет — і вярнуцца з пустымі кішэнямі...

Тым часам за Барэцкім лесам пачынаюцца суседнія вёскі: Боркі, Папоўцы, Мялешкі.

І тут Ганька, якая і сапраўды памаўчала хвілін якіх з дзесяць, зноў бярэцца за сваё:

- А чыя гэта хата?
- А чый гэта дзед?

— А чый гэта сабака?

— А чыё гэта гумно?..

Маці і Саша адказваюць ёй з пятага на дзесятае. Няма калі адказаць. Едучы па чужой вёсцы, трэба вітацца з людзьмі, каб не падумалі, каб не казалі, што вось праехалі, як свінні, не пазнаючы, не вітаючыся. І таму Ганьчына маці, а ўслед за ёю і Саша толькі і ківаюць галовамі:

— Дзень добры вам!

— Дзень добры!

Нядзельная раніца — і людзі вельмі не спяшаюцца. Жанкі каля студні падоўгу абмяркоўваюць кожны чужы воз і кожнага ездака на возе.

— Чыя гэта дзеўчына гэтакя хороша з Аленаю Гурновічаваю паехала?.. — чуецца ўслед.

Ганька натапырвае вушы — можа, гэта пра яе кажуць: хороша дзеўка?..

— Ды гэта ж Іванішына старэйшая... Што сватаўся за яе Тодар жаўрыд...

— От скажа! Тодар за сярэдняю сватаўся. Тая хороша дык хороша! Не раўня гэтай...

— І гэта не брыдка дзеўка! Не дасі ганьбы...

Так праводзяць Ганьчын воз барэцкія жанкі.

Саша чуе гэту гаворку і чырванее: прыемна пачуць, што ты хороша, і не вельмі прыемна, калі кажуць, што ты не раўня няхай сабе і роднай сястры. Што яна харашэйшая за цябе.

— От калатоўкі барэцкія... У печы ў кожнай паліцца, а яны каля калодзежа языкамі менцяць!

Гэта ўжо Ганьчына маці кажа пасля таго, як яна вельмі далікатна павіталася з гэтымі «калатоўкамі».

Аднак доўга прыслухоўвацца да жаночай балбатні не даводзіцца. Адразу ж за Боркамі пачынаецца грэбля. Тая самая грэбля, пра якую папярэджвала цётка Іваніха — каб не ўправілі кабылу.

Ганька глядзіць на гэту грэблю — і ўсё ўнутры яе абмірае.

Наперадзе, як акінуць вокам — вада! З вады дзе-нідзе вытыркаюць гнілыя чорныя маснічыны. Разабраць, дзе дарога, дзе не дарога — немагчыма... Ubачыўшы грэблю, стрыжэ вушамі і Сіўка. Ганька бачыць, як дрыжыць на Сіўцы скура...

Перад самай грэбляй Ганьчына маці нацягвае лейцы.

— Давай бо, Сашка, пакладзём дошкі ды паднімем кашы, каб вады ў клубніку не нацякло...

Яны доўга перамошчваюць воз, перастаўляюць кашы, падымаюць сядзенне. А Ганька стаіць збоку на дарозе каля воза і ўжо нічога іншага не адчувае, як толькі жак у кожнай сваёй жылцы перад гэтай грэбляй... Яна нічога не кажа ні мацеры, ні сястры. Яна ўжо нічога не хоча — ні гэтае паездкі, якое яна столькі дамагалася, ні таго Слуцка. Яна цяпер упэўнена ў адным: усе яе жаданні, усе яе надзеі скончацца назаўсёды на гэтай праклятай грэблі... Ганька ўпэўнена, што жывымі яны адсюль — ні яны ўсе трое (яна, маці і Саша), ні Сіўка — нізашто ўжо не выберуцца...

— Ну, лезь на воз, — кажа маці Ганьцы.

Сама яна забірае лейцы ў Сашы і садзіцца ў перадку — кіраваць Сіўкай. Саша з Ганькай садзяцца на перакладзеную цераз білы дошку.

— Каб не сядзець у вадзе... — тлумачыць маці, і Ганьчын дух канчаткова ўжо развітваецца з яе аслабелым целам. Значыць, вада нойдзе і ў палукашак?..

— Н-но, кабылка!.. — ласкава гукае на Сіўку маці і паволі торгае за ляйчыну.

Сіўка нервова пераступае з нагі на нагу, стрыжэ вушамі, калоціцца ўсёй скурай.

— Н-но, маленькая, но!.. — маці разумее і не прымушае яе, не грозіць — дае волю самой кабыле.

Сіўка паволі, каб не аступіцца, каб не бухнуць у яму, робіць крок наперад... Пад нагамі ў яе хлюпае вада, трашчыць гнілая маснічына. Перадок воза напірае кабыле на заднія ногі.

— Н-но, маленькая, н-но! — падахвочвае Сіўку маці, ледзь толькі пашавельваючы лейцамі. — Памаленьку, памаленьку, кабылка...

Вада спачатку даходзіць да трубак колаў. Потым яна пакрывае колы. Наліваецца ў палукашак. Ганька і Саша працягваюць ногі на дошку, на якой сядзіць Ганьчына маці... А вада ўсё прыбывае і прыбывае... Воз то падкіне на маснічыне, то грукне ўніз.

Сіўка ўжо не ідзе — яна плыве па грэблі, паволі

перабіраючы нагамі. Цячэнне адносіць доўгі Сіўчын хвост убок... Плыве воз.

Плыве Ганька.. Яна ўжо ні пра што не пытае. Яна ўжо толькі развітваецца ў думках з тым мілым светам, які яна пакінула сёння сама, каб пусціцца ў гэту дарогу і ў гэтай дарозе, на гэтай грэблі загінуць назаўсёды...

— Н-но, кабылка, н-но, маленькая! — Маці адпусціла лейцы і толькі голасам падбадзёрвае кабылу.

Сіўцы на гэтай грэблі лейцамі не дапаможаш. І нічым не дапаможаш.

А грэблі ўсё няма канца. Ганьцы здаецца, што яны плывуць цэлы дзень, а мо нават цэлы год ці мо сто гадоў нават...

— Ну, маленькая... Дзякуй табе! — весялее нарэшце маці. Ганька не разумее, чаму радуецца маці. Яны ўсё яшчэ плывуць... Але весялее, адчувае яна, і сама Сіўка. Значыць, можа, яны і не ўтопяцца?..

— І-і-і-г! — тоненька раптам адгукаецца мацеры Сіўка. — І-і-і-г!..

— Выбраліся, кабылка, выбраліся! — гамоніць з Сіўкаю маці. — Якое другое дурное каняня, то быў бы нам Слуцак, была б нам клубніка... — вясёлым голасам кажа яна — кажа ўжо да Сашы і Ганькі.

— Міша Няронскі ў тую нядзелю ехаў тут на сваёй Вішні, — гэтаксама весела расказвае Саша — пакуль ехалі на грэблі, усе маўчалі, — дык яна легла ў аглоблях і хоць ты забі яе. Сам ускочыў у ваду па шыю... І мусіў назад вярнуцца...

— Вішня — дурніца! — зняважліва махае рукой Ганьчына маці і зноў звяртаецца да Сіўкі: — Н-ну, кабылка, пастой, я цябе абатру хоць... — І яна абцірае кабыле мокрую ад пырскаў і халоднага поту спіну, дае ёй жменю канюшыны — дае ёй супакоіцца.

А потым яны едуць далей. Мінаюць яшчэ дзве грэблі (меншыя за барэцкую), мінаюць крылатыя ветракі, што стаяць, сумотныя, тут за кожнай вёскай. Нарэшце выязджаюць на шашу. А на шашы чакай новага ліха... Па шашы часам чэрці носяць аўтамабіляў — вялізныя машыны на чатырох колах... Коні пудзяцца ад іх страшэнна. Баіцца аўтамабіляў і пудзіцца і Сіўка. Таму маці, як толькі яны пад'язджаюць да шашы, злазіць

зноў з воза зацугляць кабылу.

Але гэту нядзелю ціха. Ніякіх аўтамабіляў няма.

... І вось ён, нарэшце, Слуцк. Ганька глухне ад грукату.

Грукаціць па бруку іх воз. Грукацяць вазы спераду, ззаду...

Гамана, смех, тлум. Вішчаць свінні, рыкаюць каровы, кудахчуць куры, і нічога не разабраць... Маці і Саша стараюцца не затрымлівацца, стараюцца хутчэй заехаць на «плашчадку», каб заняць больш зручнае месца. «Плашчадкай» завецца пляц, дзе ідзе ўвесь гандаль — тлумны, шматгалосы, з тысячай розных пахаў. Пахне газай, мылам, селядцамі, дзэгцем, сенам, коньмі...

Нарэшце, сярод чужых вазоў, прытыкаецца і Ганьчын воз. Уга, тае клубнікі тут, як гразі. Не вельмі кідаюцца яе і купляць. Маці і Саша развязаюць кашы. Клубніка іх за гэтакую дарогу патаўклася, пацякла. Пакупніцы падыходзяць і круцяць насамі:

— Гэта ў цябе клубніка?

— А што гэта?

— Я не ведаю...

— Не ведаеш, дык ідзі...

— А колькі просіш?

— Даражэй за людзей не прашу.

— А яйкі ёсць у цябе?

— Ёсць дзесятак... Будзеш браць, дык дастану...

— Буду, ну, буду... чаго ты хаваешся з гэтымі сваімі яйкамі...

— А сыр — сыр у цябе ёсць?

— І сыр ёсць...

— Што гэта за сыр... Лыжка тварагу. Даць залатоўку? хочаш залатоўку?

— За залатоўку я сама з'ела б...

— Не таргуйся... Я добра табе даю... Ну, чуеш...

— Чую, чую... Ідзі далей, пашукай на другім возе...

Ганьцы робіцца сумна. Ёй хочацца пахадзіць па вуліцах, паглядзець, якія дамы ў Слуцку, хочацца цукерак, хочацца марожанага...

Але мацеры і Сашы няма калі з ёю вадзіцца. Толькі к вечару паспяваюць яны распрадацца. Потым бягуць па крамах купіць рознай драбязы. Ганька сядзіць на возе, пільнуе... А

вакол гэтакія ж вазы, як і іх воз. Вакол толькі хрумстаюць коні. Гамоняць, стараюцца перакрычаць адзін аднаго людзі.

«Падумаеш, Слуцак! — злуецца Ганька. На маці, на Сашу, на сябе, што паехала. — Падумаеш, вялікае шчасце!.. У нас дома яшчэ лепш...»

Маці і Саша вяртаюцца з пляшкамі газы, з мылам, з торбамі солі, з вязкамі тараноў і вёсламі абаранкаў. Потым яны доўга пакуюцца, збіраюць воз.

А потым гэтак жа бясконца доўга едуць назад, дадому. І Ганьцы ўжо зусім нішто нецікава. І яна засынае на возе.

ЦЫГАНКА

Вечарам, падаіўшы карову, маці сказала Ганьцы:

— Ну, дачушка, заўтра прыедзе ўжо Ошар...

— Ошар? Заўтра? — Ганька не данесла да рота кубка з малаком. — І Цыганку забярэ?

— Забярэ, дзеткі.

— А як жа мы самі цяпер без яе будзем?

— Неяк жа будзем...

— Мне шкада Цыганкі...

— А мне, думаеш, не шкада. Але дзе ж ты грошай тых возьмеш. Хіба гэта я прадаю — гэта, дзеткі, гора наша прадае. Бо трэба прадаваць... Дзе ты бачыла, каб чалавек будаваўся ды яшчэ і малако еў...

Трэба прадаваць Цыганку. Пра гэта ў Ганькі з маткай размова ідзе ўжо даўно. Трэба-то трэба, але як без Цыганкі жыць?.. Таму ўсё і адкладваўся гэты продаж. Ужо і купцы наведваліся не раз.

Ужо і цану прапанавалі (і людзі кажуць, ядрэнную цану — пяцьдзесят пяць рублёў), а маці ўсё не адважвалася; усё адкладвала, усё нібыта ніяк не магла старгавацца, зладзіць з купцамі.

І Ганька прасіла:

— Пачакайма, мамачка, яшчэ трошачкі...

І яны чакалі. І яшчэ пяшчотней даглядалі і песцілі сваю кароўку. Рахманую і чорную, як жук, Цыганку — іх апору і багацце.

І вось заўтра ўсё павінна было скончыцца... Ганька не дапіла малака. Не пайшла пасля вячэры гуляць у «лазуку» — яна нават не адазвалася сваім сябрам, калі яны звалі яе на вуліцу.

Выбраўшы момант, калі маці пайшла нечага да дзядзькі Мікалая,

Ганька непрыкметна прашмыгнула ў хлеў, пералезла ў Цыганчыну загарадку. Стомленая бясконцым летнім днём і пашай,

Цыганка ляжала на мяккай падсцілцы і жвакавала.

— Цыганачка... Цыганачка... — Ганьчына рука намацала ў цемры цёплую пяшчотную пысу. — хто цяпер будзе любіць цябе так, як мы цябе з мамай любілі...

Карова лізнула гарачым шурпатым языком маленькую далоньку і, беручы з яе пахучы акрайчык хлеба, коратка, удзячна рыкнула:

— М-му-у...

— Хто цяпер цябе даглядаць гэтак будзе? — па шчоках ;

Ганькі каціліся слёзы, і яна выцірала іх аб цёплую Цыганчыну галаву. — хто цяпер табе свежай траўкі прынясе? хто цябе хлебам паласуе? — ціхенька прыгаварвала Ганька, і сэрца яе разрывалася ад жаласці і болю...

...А назаўтра прыехаў на возе са Слуцка Ошар — худы гарбаносы яўрэй у доўгім чорным сурдуце. Ганьцы Ошар спадабаўся. Ён здаўся ёй вясёлым і добрым. Як і належыць прыстойнаму купцу, Ошар спачатку зайшоў у хату. Ён не скінуў шапкі, не сеў, хоць маці і запрашала сесці на лаву. Ляскаючы пугаўём па халяве рыжага бота, ён неяк вельмі смешна забігаў па хаце, ушчыкнуў Ганьку за вуха. І за гэта, мусіць, і, мусіць, каб не спалохалася, выцягнуў з кішэні і даў Ганьцы гасцінца: перніка — як камень, цвёрдага, затое салодкага, як цукар. Маці з Ошарам доўга не таргавалася. Ошар налічыў шэсць чырвонцаў — шэсць храбусткіх чырвоных паперак — і, аддаючы іх Ганьчынай мацеры, пахваліўся:

— Каб я гэтак здаровы быў, як я пашкадаваў бедную жанчыну і заплаціў ёй столькі, колькі ніякі іншы дурань не заплаціў бы...

— Дык і карова ж, грэх сказаць благое слова: і доіцца траха

не круглы год. І малако, што смятана — адно масла.

— Ат, масла-шмасла, — адмахнуўся Ошар, — я такія старыя дрыбы купляў па паўсотні за галаву... Каб я так жывы быў. А тут... Каго тут ашукваць? Каго тут абіраць?.. Гэтыя голыя сцены ашукваць? — Ён ткнуў пугаўём у неатынкаваную сцяну. — Ці вось гэта дзіця абіраць? — зноў тым жа пугаўём ткнуў Ошар на Ганьку. — Дзякуй богу, я сам бацька. Я сам ведаю, што дзеці хочуць есці... А ў мяне іх, дзякаваць богу, сямёра, каб яны былі ўсе жывыя і здаровыя...

— Дзякуй вам, — расчулена прамовіла Ганьчына маці.

А сама Ганька, грызучы Ошараў пернік, думала: «Вось каб гэты Ошар кожны дзень да нас прыезджаў... Каб кожны дзень прывозіў пернікі...»

На двары, аднак, ён не здаўся ёй такім добрым. Ошар залыгаў вярхоўкай Цыганку за рогі, прывязаў яе да задка і сам, мосцячыся на сядзенні воза, больш ужо не звяртаў увагі ні на Ганьку, ні на яе сумную матку.

— Дык вы ж, Ошарка, глядзіце ўжо... Дайце вось ёй у дарозе, пакуль да месца даедзеце... — І маці паклала на сядзенні поруч з гандляром некалькі скібачак хлеба. — І бурачніку падкіньце ёй... Я паклала ў воз... Гэтакі немалая наперадзе дарога...

— Дам, дам... — Ошар пугай перацягнуў свайго каня, і конь ірвануў воз з месца.

Услед за возам ірванулася і Цыганка. Ад нечаканасці ногі яе раскінуліся неяк смешна і бездапаможна, быццам Цыганка хацела ўзляцець і тут жа спалохалася, каб не ўпасці...

— Ну, бывайце здаровенькі! — выязджаючы з варот, яшчэ раз узмахнуў пугай Ошар, і конь падбежкам вынес з двара і воз і Цыганку.

— Бывайце... — каб утрымаць слёзы, закусіла вусны Ганьчына маці.

А Ганька раптам кінулася ўслед за возам і загаласіла на ўсю вуліцу:

— Мамачка! Не аддавай нашу Цыганку!.. Мамачка, аддай яму назад грошы...

Але Ошар быў ужо на сярэдзіне вёскі. Ён паганяў каня пугай. Конь бягом каціў воз. А за возам, нязграбна

расстаўляючы ногі, бегла старая Ганьчына Цыганка. Ганька ніколі не бачыла, каб яна так бегала.

— Цыганачка! Цыганачка мая родненькая! — залівалася слязьмі Ганька. — Мамачка, аддай яму назад грошы...

НОВАЯ ХАТА

Кожнаму стрэчнаму Ганька хваліцца:

— А ў нас новая хата...

Новая хата — маці купіла яе ў Тодара Гурына за сто рублёў — гэта перасыпаная са старой варыўні будыніна на тры невялікія акенцы. Адно на дарогу. Калі сядзець на лаве з нагамі і глядзець у гэта акно, відно ўсё чысценька: хто адкуль едзе, хто куды пайшоў.

Да самай вёскі Заградзе. У гэтае акно, таму што глядзіць яно на поўдзень, сонца свеціць амаль цэлы дзень. Два другія акны глядзяць на Палянку. У гэтыя вокны сонца свеціць толькі на захадзе, тады, калі яно робіцца вялізнае, як рэштата, і чырвонае, як агонь. А потым сонца тухне і хаваецца ў Барэцкім лесе. Ноччу, мусіць, і яму боязна блукаць аднаму. Чацвёртае акно таксама павінна было глядзець на дарогу, але яго забілі дошкамі. Бо не хапіла шкла... Забілі дык забілі.

Хопіць і трох. Ганьку гэта ніколечкі не турбуе. Невялікі клопат таксама, што ў новай хаце не будзе падлогі і што замест дзвярэй маці павесіла зрэбную поспілку... Падлогі няма не толькі ў Ганьчынай хаце — у другіх хатах таксама не ўсюды яе кладуць. А дзверы — дык без іх яшчэ лепш. Не трэба хоць, як ідзеш, кожны раз зачыняцца. Дый навошта на лета тыя дзверы — хіба толькі каб гарачыню ў хаце трымаць? Маці зусім дарэмна турбуецца...

Новая хата прыносіць Ганьцы новыя клопаты і новыя абавязкі. Але яны прыемныя, і Ганька выконвае іх з ахвотаю. Няма дзвярэй — значыць, хату трэба пільнаваць ад зладзеяў. А калі пільнаваць — дык свіней ужо гнаць на выган не трэба! І Ганька тады збірае ў новай хаце сваіх сяброў. Тых, каму, як і ёй самой, нейкім чынам пашанцавала вылузацца ад выгану і свіней. У новую хату дапускаюцца не ўсе, а толькі тыя, каго не мучыць раскаянне за крыўды, нанесеныя Ганьцы на вуліцы ці

на выгане... Гэта першая ўмова. Другая: дапускаючы нават самых адданных, Ганька пакідае за сабой уладу дыктатара. Гуляць толькі ў тыя гульні, у якія скажа яна, рабіць тое, што загадае таксама толькі яна...

Умовы, сказаць праўду, кабальныя, але дзе ты лепш схаваешся ад пугі! І таму прымаюцца яны без пярэчання. Тым больш што, захапіўшыся гульні, вельмі хутка Ганька забывае пра сваю камандзірскую ролю і сама ахвотна падпарадкоўваецца загадам.

Крычаць і забараняць свавольцы у Ганьчынай хаце няма каму. Маці на полі. А больш у Ганькі няма нікога — ні бацькі, ні братаў, ні сяспёр. І таму не дзіўна, што Ганьчына хата ўсёй дзяцінай грамадой аднагалосна прызнаецца самай лепшай хатай на ўсёй вёсцы.

... часам на Ганьку, як кажа маці, «находзіць», і яна бярэцца наводзіць чысціню — пачынае бязлітасна дзерці венікам земляную падлогу ў хаце і сенцах. Ад гэтай «чысціні» ўздываецца такая густая хмара пылу, што немагчыма раскрыць рота. Але Ганька не зважае на гэта і натхнёна працягвае мясці — толькі венік мільгае! Калі ж чарга даходзіць да двара, ад гэтага веніка больш за ўсё пападае дурным галянстым куранятам. Яно, праўда, і недарэмна: варта толькі Ганьцы паказацца з хаты, як усе яны злітаюцца да парога. І тады паспрабуй утрымай чысціню: ступаюць, збрудзяць усю тваю работу. А Ганька так ужо стараецца, так стараецца — свае ўласныя сляды нават венікам замятае...

Ганька неабыякавая гаспадыня. К прыходу маці з поля ўсё ў яе дагледжана, усё ў парадку. І каб маці пахваліла яе, Ганька не палянуецца, збегае яшчэ на бульбу, нарве малачаю і накідае галодным свінням: ешце, музыкі, а то так завялі, што аглухнуць можна.

У жніво маці вяртаецца з поля позна, пасля захаду сонца. К гэтаму часу Ганька паспее стрэць з пашы і загнаць у хлеў дзве чорныя авечкі. Стрэне таксама цялушку Падласку — дачку Цыганкі, якую маці прадала слуцкаму Ошару за шэсцьдзесят рублёў — на хату. Падласку Ганька любіць і шкадуе: ёй выносіць яна акрайчык хлеба і кошык бурачнага лісця.

Еш, Падласачка, еш...

Ад Падласкі маці і Ганька чакаюць добрай кароўкі. Авечкам жа Ганька нічога не рыхтуе — усё роўна яны падохнуць. Маці кажа, што ў іх матыліцы.

Апошнімі гоняць з пашы коней. Звычайна, каб не забягалі ў патраву, коней не распутваюць, і яны так і гопаюць з самай талакі ў путах.

Ганька баіцца коней — у іх з маці няма свайго каня, — і таму яна ўзбіраецца на самую верхнюю перакладзіну варот, садзіцца на ёй «верхам» і, каб напужаць коней, штосілы махае дубцом. Коні наскокваюць адно на другое, брыкаюцца і злосна ржуць. Пастух Пецька Бурбалка — кісель і плакса з вечна вільготным чырвоным носам — замахваецца на Ганьку пугай і грозіць ёй добра даць... Але цяпер яму не да разлікаў: ён бачыць, што адчынены вароты на сядзібы, а там агароды, а там капуста... І Ганька ўлічвае тое. Гэта натхняе яе яшчэ больш, і яна яшчэ мацней гікае ўслед спуджаным коням.

Бурбалка з крыкам і лаянкай кідаецца пераняць коней. Ён свішча колькі сілы пугай і, спатыкнуўшыся аб нейкую патырчаку, ляціць вобземлю.

— Ага, Бурбалка, так табе і трэба! Будзеш ведаць, як здумляцца! — пляскае ў далоні Ганька і падсаквае на варотах. Ёй здаецца, што сама яна едзе верхам на кані.

За гэтым вясёлым заняткам і застае яе маці.

Маці прыходзіць з поля стомленая і негаваркая. Худы твар яе за дзень яшчэ больш пажаўцеў. Рукі вісяць, як цявіны, слаба і бездапаможна. На бледных матчыных губах успыхвае на нейкі момант слабая ўсмішка. Але яна тут жа і гасне. Ганька ведае: значыць, маме зноў было нядобра, зноў балеў живот і пякла пячайка...

І ўсё гэта пачалося з таго дня, як схадзіла яна летась у буякі. Ці то яна з'ела іх лішне, ці чаму, але з таго дня вось ужо цэлы год маме ўсё горш і горш. І ніхто не можа нічым дапамагчы. Ні доктар Пігулеўскі, ні кубліцкая бабка Паўліха, ні цётка Марыля. Доктар выпісвае ўсё нейкія парашкі і мікстуру, а бабка Паўліха і цётка Марыля шэпчуць на вадуду. Качаюць маме прырэпалах, а попраўкі няма ніякай...

Стрэўшыся з матчыным позірам, Ганька і сама неяк раптам вяне і цямнее тварам.

— Дай, мамка, я табе серп паднясу, — кажа яна і борздзенька злазіць з варот. І, каб хоць чым-небудзь усцешыць маці, яна хваліцца: — А я, мамка, свінням малачаю нарвала, і Падласку накармаіла, і авечак загнала ў хлеў...

— Работніца мая залатая. — худая матчына рука пяшчотна гладзіць непакорныя Ганьчыны віхры. — Ты ж цяпер мая адзіная падмога...

Пяшчотныя матчыны словы горкай крыўдай сціскаюць Ганьчына сэрца: сапраўды, хто ж яшчэ, як не яна, дапаможа маме?

Пабраўшыся за рукі, Ганька і маці паволі ідуць на свой двор, і, не спыняючыся ні на хвіліну, Ганька сыпле і сыпле словамі як гарохам. Яна ведае, што, калі маўчаць абедзвюм, тады хвароба навалываецца на маму мацней.

— Каб ты паглядзела, як я падпужала коней! Як паляцелі ўсе ў капусту! — хваліцца Ганька.

— Навошта ж ты, дурненькая... — слаба папракае маці. — Яны ж людзям шкоды нарабцяць.

— Няхай нарабцяць — тады Бурбалцы добра дадуць!.. А то ён вельмі разумны. Будзе ведаць, як кожны раз здумляцца...

— А як жа ён на цябе, дзеткі, здумляецца?

— «Як, як»? — У голасе Ганькі як і не было захаплення — ён звініць слязьмі балюча пакрыўджанага чалавека. — Сама ведаеш як... Кажа, што мой бацька...

Бацькі ў Ганькі няма. Ён пакінуў яе і матку тады, калі Ганьцы не было яшчэ і двух год. І цяпер усе на вёсцы, абы размова зайшла пра Ганьчынага бацьку, кажуць, што ён сабакам сена косіць... Ганька не можа зразумець, чым сабакам спатрэбілася столькі сена, што бацька так доўга косіць і ўсё не вяртаецца. І наогул, чаму сена — сабакам? У іх вёсцы ні адзін сабака сена не есць...

Яна не ўсё разумее, але крыўдны сэнс вясковых кпінаў не ўнікае яе душы, і яна сама, злуючыся на бацьку, ніколі не ўспамінае пра яго, ніколі не пытае пра яго ў маці.

— Нічога, дзеткі, — яшчэ больш слабее і, не заходзячы ў хату, садзіцца на парозе маці. — Нічога. Падрасцеш. Вывучышся, будзеш разумнай — і ніхто не будзе тады на цябе здумляцца...

— А дзе мы тады будзем жыць? — жвава падхоплівае гэты кірунак матчыных думак Ганька.

— Калі?.. — Маці думае ўжо нешта другое, сваё, далёкае ад Ганьчынага настрою.

— Ну, калі я вырасту.

— Дзе захочаш, там і будзеш жыць. Свет, дачушка, вялікі, і жыццё вялікае... хто яго ведае, куды яно цябе завядзе...

— А цябе?

— Мяне?.. У мяне, дзеткі, мусіць, ужо адна дарога...

Ганька ведае, пра якую дарогу гаворыць маці.

— Не кажы так... Я баюся, — просіць яна.

— Не буду, дачушка, не буду... Вось вырасцеш вялікая, вывучышся — і мы з табой зусім іначай будзем жыць, добра будзем жыць.

Гэта матчына мара: каб Ганька хутчэй падрасла, каб вывучылася «на чалавека». Так заўсёды гаворыць маці.

— А я ўжо ўвесь буквар на памяць ведаю. Хочаш, дык я табе ўсё чысценька прачытаю. Думаеш, я забылася за лета? — усхопліваецца Ганька.

— Не трэба, дзеткі. Вочы сапсуеш. Цёмна ўжо чытаць. Бачыш, ноч агарнула.

— А каб цяпер, мама, пайшоў да ветрака, стрэў бы чарцей ці не?

— Якіх чарцей?

— Ну, сапраўдных: з хвастамі і капытамі... Ванька Корбут учора нам на выгане раскаваў, што ён некалі службыў на млыне, дык кожны вечар ганяў іх качаргою...

— Гэта ён маніў вам.

— Не, не маніў! Казаў, што раз нават лапцем на хвост наступіў чорту!

— Не слухайце вы яго, гэта ён жартаваў, каб вас напалохаць.

— А бабка Мальвіна казалася, што калі доўга глядзець і глядзець на месяц, дык можна ўбачыць, як Каін Авеля забівае. Каін усадзіў нож у грудзі Авелю, і кроў льецца ў цэбар... Толькі трэба доўга глядзець. Ты бачыла, мамка?

— Не бачыла, дачушка, і ніхто гэтага не бачыў.

— А бабка Мальвіна бачыла! — упэўнена прэрэчыць Ганька і

пільна ўглядаецца на месяц, дзе, па тлумачэнні бабкі Мальвіны, павінна адбывацца забойства Авеля Каінам...

— Не глядзі, дачушка, будзеш кепска спаць. — Маці туліць Ганьку да сябе, а потым паволі, цяжка ўстае. — хадзем, дачушка, уходжвацца.

І сапраўды: пачула голас гаспадыні — і абзываецца ў хляве цялушка. Вішчаць галодныя свінні. Трэба нешта думаць пра вячэру і сабе з дзіцем.

— Хадзем, дзеткі, памажы мне што-небудзь па хаце.

— Ай... — умомант псуецца Ганьчын настрой. — Цэлы дзень усё рабі і рабі, і цяпер... Я есці хачу...

— Дзіва што хочаш, хіба не пара...

Маці тупае каля гратаўкі, рыхтуе вячэру, а Ганька, цяпер толькі адчуўшы, што яна з паўдня нічога не ела, падганяе матку:

— Хутчэй, мамка. Што ты мне дасі?

— Дам кіслага малака, дачушка. І яшчэ нешта дам, калі будзеш паслушная.

— Буду! Буду! — не дае скончыць мацеры Ганька. — Што ты прынесла?

— А вось, — разам з міскай кіслага малака маці кладзе яшчэ Ганьцы ёмкі кавалак каўбасы. Сухой і цвёрдай, хоць цвікі забівай. Але затое якой смачнай! Каўбаса так спакусліва пахне, што Ганьцы здаецца, што яна з'ела б дзесяць, дваццаць, нават сто такіх кавалкаў! І, каб надаўжэй працягнуць асалоду, Ганька хітруе: спачатку есць нясмачнае кіслае малако, а потым ужо закусвае каўбасой...

— Мамка, хто табе даў?

— Цётка Іваніха дала, дзеткі. Але я не з'ела. Кепска мне ад каўбасы. Яшчэ горш пячайка пячэ.

— Ты заўсёды, мамачка, прынось мне ўсё смачненькае, калі табе кепска! — у захапленні падказвае мацеры цудоўную думку Ганька, на поўны рот аплятаючы каўбасу.

А калі ад каўбасы ў яе руках астаецца толькі моцная суравая нітка, яна раптам спахопліваецца:

— А ты зусім не хочаш?

— Не, дзіцятка, няможна мне.

Вось і добра, што няможна, а то каўбасы ўсё роўна ж не